

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ

ARKHE

SAYI 13 - 15 TL

ANTİK ÇAĞ'IN GİZEM KÜLTLERİ

İSİS VE OSİRİS KÜLTÜ

MİTHRAS'IN GİZEMLERİ

BÜYÜ TANRIÇASI HEKATE

DİONYSSOS ŞENLİKLERİ

DEMETER VE THESMOPHORIA ŞENLİKLERİ

ISSN 2667-7970

9 772667 797005

Künye

İmtiyaz Sahibi
Mert ŞAHİNER

**Yazı İşleri Müdürü/
Genel Yayın Yönetmeni**
Damla BAYAZIT

Editör
Ömer Can TAŞPINAR

Konu Danışmanı
Doç. Dr. Erkan İZNİK

Dergi Danışmanı
Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT
Prof. Dr. Hüseyin Sabri ALANYALI

Görsel Yönetmen / Grafik Tasarım
ErayDEMİR

Çeviri
Kubilay AY

Reklam ve Halkla İlişkiler
info@arkhedergi.com

Yazınsal ve Görsel Katkıda Bulunanlar
Doç. Dr. Erkan İZNİK, Dr. Öğr. Üyesi Çağatay YÜCEL, Arş.
Gör. Nuri Can UÇAR, Ali Oğuz BOZKURT,
Özkan ERTÖY, Burcu GÜNKAYA, Ömer Can TAŞPINAR

Kapak Görseli
"Yolculuk", Konsept İllüstrasyon, Karen Wade

Yönetim Yeri
Bahçelievler Mahallesi, Şimşek Sokak No:80 Kat:3
Tepebaşı/ Eskişehir

ISSN
2667 - 7970

Basım Yeri
Özkağıtçılık Matbaacılık
Estim Toptancılar İş Merkezi 7. Cadde No:1 Eskişehir
0222 228 04 25

Teşekkür
Mehmet BEZDAN

***Dergide yer alan içeriğin yayın hakları Arkhe Dergisi'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında dergi içeriğinin bir kısmı ya da tamamı yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz, dağıtılamaz.**

***Dergide yer alan makaleler ile ilgili her türlü yasal ve etik sorumluluk yazarlara aittir.**

Editörden

Eski çağların gizemli inançlarını ifade eden misterlerin konusunu genel olarak doğanın döngüsü ve uyanışı, ölümden sonraki yaşam, doğurganlık ve bereket, yeniden doğuş, iyiliğin ve kötülüğün savaşı, yaşam ve ölüm, ılık ve karanlık oluştu maktaydı. Bu öğretilerin ve inançların temelinde genellikle dinsel kaynaklı bir mit yer almaktaydı.

Burkert, bu gizem kültlerini "Kutsal olan bir güçle gerçekleştirilen deneyim sonucunda insanda anlık bir değişiklik yaratmayı amaçlayan gönüllü, kişisel ve gizli özellikli erginlenme törenleri" şeklinde tanımlamıştır.

Gizem kültleri belli bir inanıştan çok çeşitli ritüeller ve geçiş aşamalarından oluşan olağandışı uygulamalar, bazı tanrısal güçlerle iletişime geçme törenleri olarak nitelendirilebilir. Bu törenler bazı dini sirlara ulaşmış olduğuna inanılan ayrıcalıklı kişiler tarafından yönetilirdi. Bazı misterlerde ise yılın belli dönemlerinde şenlikler düzenlenirdi.

Tapınaklar içerisinde ve genellikle gece yapılan bu törenlerin gizliliği en önemli kuraldı. Törenler sırasinda yaşananları açığa vurmak işlenebilecek en büyük suç olarak görülürdü. Bu sebeple misterler oldukça derin ve gizemli bir nitelik taşırlardı. Bu gizemler büyük bir titizlikle korunduğundan içerik ve ayrıntıları tam anlamıyla öğrenilememiştir.

Bu sayımızda Antik Çağ gizem kültürlerinin en tanınmışları olan İsis ve Osiris Tapınımı, Serapis Tapınımı, Mithras Gizemleri, Samothrake Misterleri, Hekate, Dionysos ve Demeter kültürlerini her yönüyle ele alıyoruz.

Keyifli okumalar dileriz,

Damla BAYAZIT*

**Arkhe Dergisi'nin çıkmış bütün sayıları,
abonelik kampanyaları, kitaplar, arkeoloji
temalı pek çok ürün...**

**Arkeolojiye dair aradığınız her şey
www.arkhedergisi.com'da**

MISIR KÖKENLİ BİR GİZEM KÜLTÜ: İSİS KÜLTÜ

- Ali Oğuz BOZKURT

Gizem dini dendiğinde akla ilk gelen Antik Yunan tanrıçaları Demeter ve Persephone kültleri ile ilişkili Eleusis Gizemleri'ne benzer bir "gizem dini/kültü" geleneksel Mısır dini içinde bulunmaz. Ancak bu, Mısır dininin üzerinden böyle bir kültün sonradan Hellen ve Roma dünyasında ortaya çıkmadığı anlamına da gelmemektedir. Bir kült; Mısır'dan Batı Dünyası'nın dört bir yanına uzanacak şekilde değişerek ve uyum sağlayarak yayılmıştır: İsis Kültü. Ancak gizem dini olarak İsis kültüne bakabilmek için, öncelikle onun kökenlerine de kısaca göz atmak gerekir.

06 - 13

MİTRA'DAN MİTHRAS'A

- Nuri Can UÇAR

Bir tanrı olarak Mitra ismine işaret eden en eski kayıt, İÖ 14. yüzyıla tarihlendirilen, Hitit İmparatorluğu'nun eski başkenti Boğazköy'de ele geçirilmiş bir kil tabletin üzerinde ele geçirilmiştir. Söz konusu tablet üzerinde Mitra, Hititler ile bunlara komşu bir halk olan Mitanniler arasında gerçekleştirilmiş iş bir antlaşmanın kefilisi olarak kutsanmıştır.

Mitra'nın Roma'da yeniden hayat bulan formu Mithras için inşa edilmiş tapınaklarda karşımıza çıkan betimlemelerde Mithras, iki taraf arasındaki yararlı bir antlaşmanın kurallarını gözeten tanrı olarak, antlaşmalara uzanan upuzun kollarıyla resmedilmiştir.

14 - 23

SAMOTHRAKE MİSTERLERİ

- Erkan İZNİK

"Kutsal olan bir güçle gerçekleştirilen deneyim sonucunda insanda anlık bir değişiklik yaratmayı amaçlayan gönüllü, kişisel ve gizli özellikli erginlenme törenleri" şeklinde Burkert'in tanımladığı mister inançlardan (ya da "gizem kültlerinden") biri olan Samothrake Misterleri, adını Ege Denizi'nin kuzeyinde yer alan Samothrake (Semadirek) Adası'ndan almaktadır. Söz konusu misterler Hellenistik Dönem'de ve Roma Dönemi'nde tüm Hellen dünyasında hızlı bir şekilde yayılmışlar ve diğer kültlerle karışarak kendilerine taraftar kitlesi bulup, varlıklarını sürdürmüşlerdir.

24 - 33

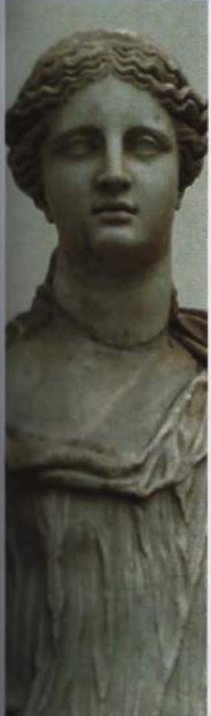

DEMETER KÜLTÜ VE THESMOPHO- RIA ŞENKLİKLERİ

- Özkan ERTÖY

Demeter kültü kapsamında düzenlenen bayramlardan özellikle Thesmophoria ve Haloa bayramları yasal eşleri olan kadınlar tarafından kutlanırdı. Demeter kültüne bağlı söz konusu bu kadın ritüellerinin oldukça eskiye, Yunan öncesi (MÖ 2000) Akdeniz dinine ortak ana tanrıça tapınımina ait olduğu bilinmektedir. Thesmophoria şenliği adımları, Demeter'in "yasa koyucu, düzen sağlayıcı" anlamına gelen Thesmophoros sıfatından alır.

34 - 39

SERAPİS KÜLTÜ

- Ömer Can TAŞPINAR

Anadolu'da birçok tanrı/tanrıça inancı yer almakta ve bu inanç çeşitliliği dönem ilerledikçe artmaktadır. Bu çeşitlilikte ticari faaliyetlerin önemli bir yeri vardır. Çoğu ticari faaliyetin Anadolu üzerinden yapılması, Mezopotamya, Yunanistan, Roma gibi noktalarda yer alan kimi inanışların farklı şekillerde Anadolu'ya gelmesini sağlamıştır. Buna örnek olarak Mısır kökenli bir inanış olan Serapis inancı gösterilebilir.

Klasik döneme bakıldığında hiçbir yazar, tanrı Serapis'ten yahut onunla ilgili bir mitolojiden bahsetmemektedir. MÖ 4. yüzyılın sonlarına doğru Serapis anlatıları birkaç yazıtta karşımıza çıkmaktadır.

40 - 49

HEKATE TAPINIMI

- Burcu GÜNKAYA

Anadolu ve Yunanistan'ın gizemli tanrıçalarından biri olan Hekate'nin, Karia kökenli olduğu düşünülmektedir. Tıpkı, Artemis ve Kybele gibi, Hekate de Anadolu'da var olan diğer Ana Tanrıça türevlerinden biri olmalıydı. Antik yazar Hesiodos'un Theogonia'sında da Hekate, Titanlar arasında "Güneş Soylular" diye bilinen tanrılar soyundan bir tanrıça olarak geçmektedir. Zeus'un kızı olan Asterie, Perses ile birleşip Hekate'yi doğurmuştur. Hekate'nin Yunan panteonu ile hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Ancak Zeus tarafından Olympos'lular arasına dâhil edilmiştir. Zeus, Titan soylularını acımasızca cezalandırırken, Hekate'yi onlardan ayrı tutmuş, onu onurlandırarak, güç ve yetkilerle donatmıştır.

50 - 57

DİONYSOS KÜLTÜ VE BAYRAMLARI

- Çağatay YÜCEL

Antik dönemde Dionysos inancı dramatik oyunların gelişebileceği tek inançtır. Örneğin Mısır, Eleusis ve Delphi'de olduğu gibi, tanrıların hayatlarının mimiklerle tasvir edildiği başka kültürler de bulunmaktadır. Osiris'in ölümü, Persephone'nin kaçırılması ve geri dönüşü, Apollon'un ejderle savaşı, ilahiler ve ritüeller içinde belirli formlarda sayısız kez tekrarlanmıştır. Ancak Dionysos inancı dışındaki diğer hiçbir inanca edebi bir forma doğru gelişmemiştir.

58 - 69

MISIR KÖKENLİ BİR GİZEM KÜLTÜ: İSİS KÜLTÜ

Ali Oğuz BOZKURT

Dini anlamda gizem, çoktanrılı Mısır dininin her tarafında görülebilen bir kavramdır. En geç Orta Krallık döneminden itibaren beliren, Yeni Krallık'ta baş tanrı mertebesine ulaşan ve adı "gizli olan" anlamına gelen Amon, yüzlerle, hatta binlerle ifade edilen sayıda tanrıya sahip Mısır inancında en belirgin örneklerden biridir. Ne var ki; gizem dini dendiğinde akla ilk gelen Antik Yunan tanrıçaları Demeter ve Persephone kültleri ile ilişkili Eleusis Gizemleri'ne benzer bir "gizem dini/kültü" geleneksel Mısır dini içinde bulunmaz. Ancak bu, Mısır dininin üzerinden böyle bir kültün sonradan Hellen ve Roma dünyasında ortaya çıkmadığı anlamına da gelmemektedir. Bir kült; Mısır'dan Batı Dünyası'nın dört bir yanına uzanacak şekilde değişerek ve uyum sağlayarak yayılmıştır: İsis Kültü. Ancak gizem dini olarak İsis kültüne bakabilmek için, öncelikle onun kökenlerine de kısaca göz atmak gerekir.

Eski Mısır'ın en önemli tanrıçalarından biri olan İsis, aynı zamanda en eskilerindendir. Eski Mısırcı adı Aset (Ast) olan tanrıçaya en erken Eski Krallık döneminde rastlanır. Mısır'ın dünyanın yaratılışını açıklayan birkaç mitostan ve Heliopolis Enne adı verilen dokuz tanrıdan oluşan bir yapının parçasıdır. Buna göre bu tanrıların en eskisi Atum, her şeyin yaratıcısıdır; onun çocukları Şu ve Tefnut'tan, İsis ve kardeşlerinin anne ve babası Nut ve Geb doğar. Nut da Geb ile olan beraberliğinden Osiris, Isis, Nephtys ve Set'i dünyaya getirir. İşte bu dördüncü nesil tanrılar, Osiris ve İsis mitosunun parçasıdır. Mitosla ilgili kaynaklar, Piramit Metinleri gibi Eski Mısır cenaze metinlerinden Plutarkhos'un Moralias'ındaki Osiris ve İsis Üzerine (De Osiride et Iside) adlı eseri gibi kültün Mısır'lı özellikleriyle doğrudan örtüşmeyebilen ya da onu tam ve doğru olarak yansıtmayan Hellen/Romalı yazarların çalışmalarına kadar geniş bir yelpazede çeşitlilik gösterir. Mitosa göre Mısır'ın, silsilesi yaratıcı tanrı Ra ya da Atum'a kadar giden kralı Osiris, nasıl olduğu ve sebepleri kaynağa göre farklılık göstermekle birlikte, kardeşi kaos tanrısı Set tarafından öldürülür ve Set onun yerini alır. Kimi kaynaklar, vücudunun parçalarına ayrıldığını ve Mısır'ın dört bir tarafına dağıldığını söyler. Her nasıl anlatılırsa anlatılsın, sonuçta kız kardeşi ve eşi İsis; Thoth, Nephtys, Anubis gibi birtakım başka tanrıların yardımını alarak kocasını mumyalayarak bir süreliğine diriltir ve ondan Horus'a hamile kalır. İsis, Horus'u vakti geldiğinde Set ile mücadele edecek şekilde yetiştirir; amcasıyla sonunda karşılaşan Horus, çok şiddetli bir savaşın/kavganın sonunda amcasını yener ve Mısır'ın kralı olur. Babası Osiris ise, ölümler dünyasının efendisi hâline gelir. O nedenledir ki; Mısır'da kral yaşarken Horus'un tezahürüdür; öldüğünde de Osiris olacaktır.

Bu mitos İsis'i, Horus'un annesi olarak kralın ve krallığın koruyucusu yapmanın yanı sıra, aynı zamanda analık ve onunla alakalı kavramlarla ilişkilendirmiş; bunun yanında zaman içinde artan bir ana tanrıçalık vasfı da yüklemiştir. Sadık bir eş, koruyucu ve şefkat dolu bir anne ve her türlü ıstırapı sona erdiren, büyücü ve bilge bir tanrıça olmuştur.

Büyük İskender MÖ 332'de Mısır'a gelmesiyle başlayan Hellenistik dönemde ülkeyi generallerinden Ptolemaios'un kurduğu hanedan yönetti. Bunlar bir yandan kendileriyle ilişkilendirebilecekleri, diğer hayvan biçimli tanrıları kabullenemeyecek Mısır'ın yeni Hellen toplumu ile binlerce yıllık tarihsel ve kültürel geçmiş olan yerel Mısırlı halkı ortak bir paydada buluşturabilecekleri bir dini unsura ihtiyaç duymaktaydılar. Bunun için Osiris ve Apis gibi iki önemli tanrıyı birleştirerek Serapis'i yarattılar; ancak diğer yandan hâlihazırda var olan İsis'i de en az onun kadar yüceltmeyi de ihmal etmediler. İşte bu noktadan itibaren, zaten daha önceki Mısır-Hellen Dünyası temaslarıyla tanışık oldukları, hatta Herodotos tarafından Demeter ile özdeşleştirilen İsis'in kültü Batı dünyasına yayılmaya başladı.

İsis'in bir gizem kültüne dönüşüşünün Mısır'ın Hellen dünyasıyla temaslarından sonra olduğu tahmin edilmektedir. Bu temaslarla şekillenmeye başladığı düşünülen ve muhtemelen Eleusis Gizemleri'nden etkilenen bir gizem kültüne dönüşen İsis kültünün Mısır dışındaki en önemli ve dikkat çekici tapınakları Roma'daki Iseum Campense ile Pompeii'deki İsis Tapınağıdır. Yabancı kültürlerin gelişine şüpheyle yaklaşan İmparator Tiberius başta olmak üzere Roma'nın ileri gelenleri, kültün varlığından çok hoşlanmamışlar, hatta Tiberius Josephus'un aktardığı kadıyla İsis kült heykelini Tiber Nehri'ne atırtıp tapınağı yıktırmışlardır. İmparator Tiberius sonrasında, başta Flavius hanedanlığı dönemi olmak üzere, bu mabedlerin yenileri inşa edilmiştir. Bu tür mabetlerin inşası, Roma'nın Mısır hâkimiyetinden önce başlamakla birlikte, Roma'da Mısır'a yönelik bir ilginin uyandığını düşünebileceği ve bu nedenle hem oradan çok sayıda objenin getirildiği, hem bunların Roma kopyalarının yapıldığı bir döneme de denk gelmesi bakımından dikkat çekici olduğu söylenebilir. Bunlara ilave olarak, MS 79'taki Vezüv Yanardağı'nın patlamasıyla zarar gören ve MS 62'deki bir depremde yıkılan pek çok yapı içinde yer almasına rağmen, İsis Tapınağı yeniden inşa edilebilmiş bir yapı olması nedeniyle dikkat çekmektedir. Zira kentin önde gelen mabedi olan Jüpiter Tapınağı'nın restorasyonu MS 79'da henüz tamamlanmamış durumdadır. Bu durum İsis kültünün, kent halkının en azından bir kısmı için ne derece önemli olduğuna işaret etmektedir.

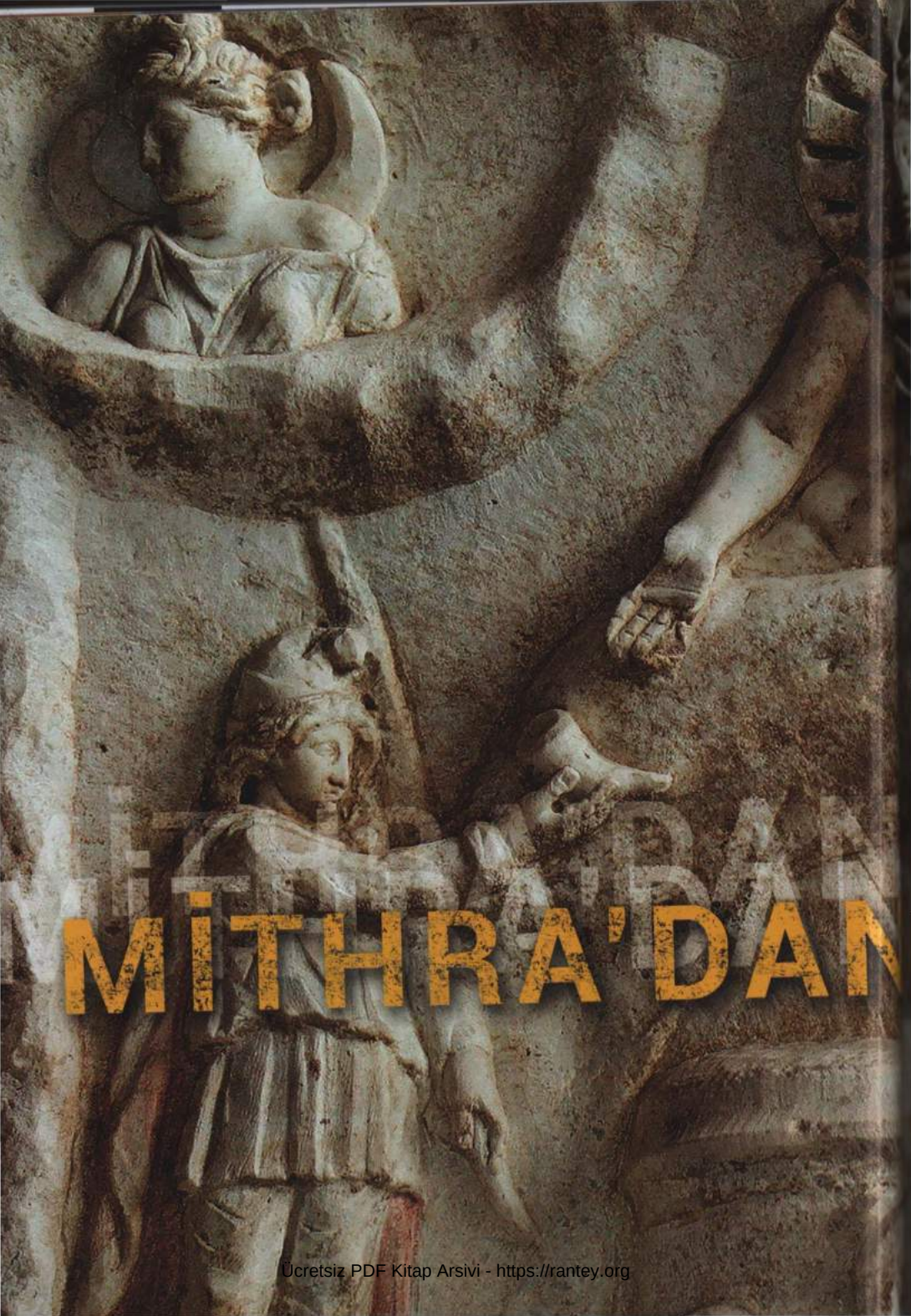
ARKHE
ARCHEOLOGICAL SITE SASSI AT TARDII

Seçilmiş Kaynakça

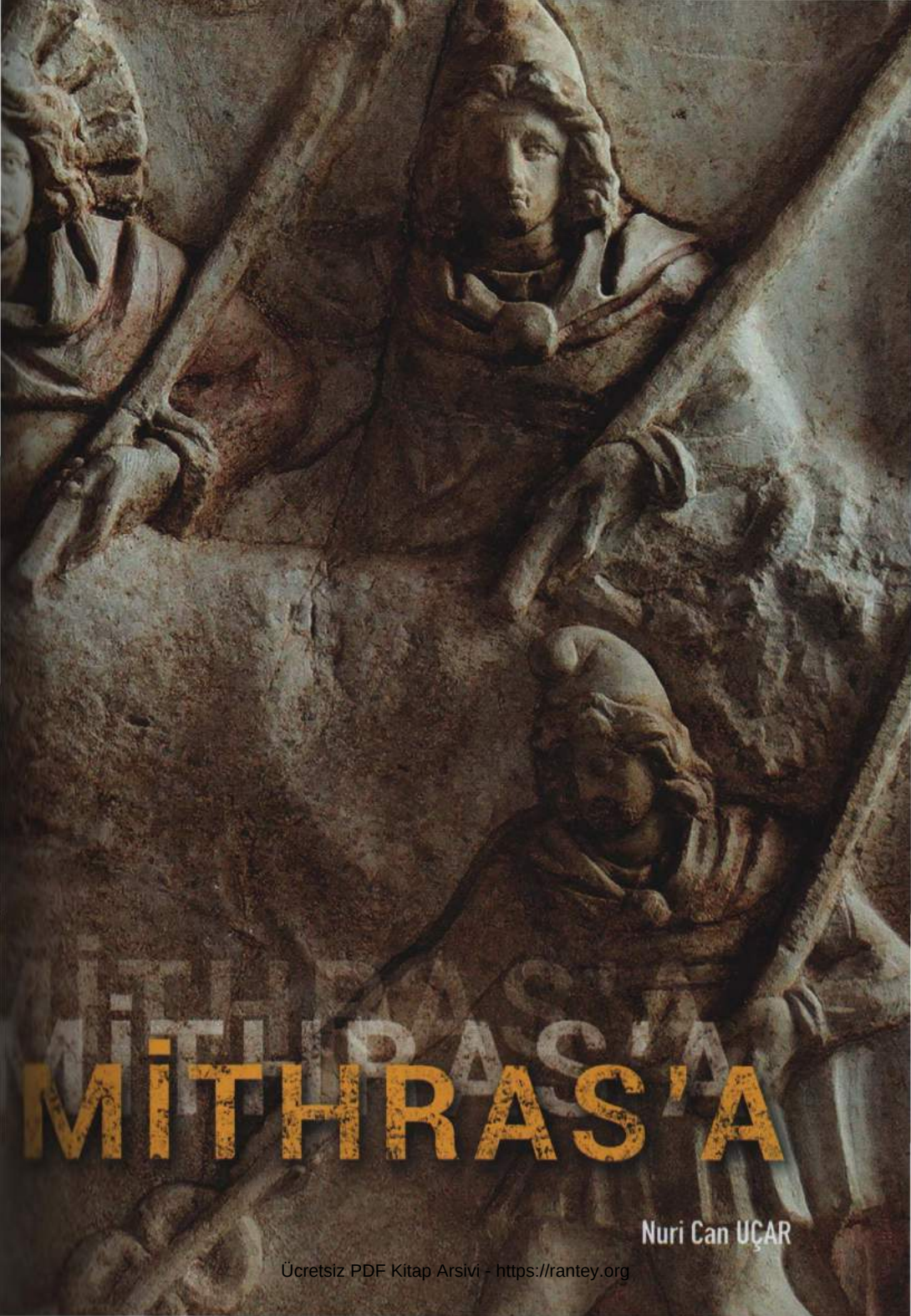
Alföldi, Andrew: A Festival of Isis in Rome Under the Christian Emperors of the IVth Century, Budapest: Institute of Numismatics and Archeology of the Pázmány-University, 1937.

Bremmer, Jan N.: Initiation into the Mysteries of the Ancient World, Berlin: de Gruyter, 2014.
Hanson, J. A., ed. Metamorphoses (The Golden Ass), Volume II: Books 7–11. Boston: Harvard University Press, 1996.

Streete, Gail C.: "An Isis Aretology from Kyme in Asia Minor, First Century B.C.E.", Religions of Late Antiquity in Practice, ed. Richard Valantasis, Boston: Princeton University Press, 2000, pp. 369-383.

MITHRA'DAN

MİTHRAS'A

Nuri Can UÇAR

Öncelikle Pers ve Helenistik tanrı Mitra'yı Roma gizem dininin tanrısı Mithraştan ayırmak büyük bir önem arz etmektedir. Bir antik dönem Indo-Pers tanrısı olan Mitra, Kuzey Hindistan ve İran'da edilmış bulgular ışığında yeniden inşa edilmiş bir Pantheonun üyesidir. Bir tanrı olarak Mitra ismine işaret eden en eski kayıt, İÖ 14. yüzyıla tarihlendirilen, Hitit İmparatorluğu'nun eski başkenti Boğazköy'de ele geçirilmiş bir kil tabletin üzerinde ele geçirilmiştir. Söz konusu tablet üzerinde Mitra, Hititler ile birleşen komuşu bir halk olan Mitanniler arasında gerçekleştirilmiş bir antlaşmanın kefilisi olarak kutsanmıştır.

Pers uygarlığında Mitra, "antlaşma" ve "dostluk" kavramlarının tanrısı olmakla birlikte "aracılık eden" anlamına gelmektedir. Mitra'nın adı "mei-" kökünden gelmekte, değiş-tokuşu ve alış-veriş ifade etmektedir. Sanskritçede Mitra'nın anlamı "dost" ve "dostluk"tur. Persçede de aynı anlama gelen "mītr" sözcüğü kullanılmıştır. Tüm bu bilgiler Mitra'nın sözleşme ya da antlaşma tanrısı olduğunu doğrular niteliktedir. Bu durum Mitra'nın Romada yeniden hayat bulan formu Mithras için inşa edilmiş tapınaklarda karşımıza çıkan betimlemelerde de söz konusudur. Romada bulunan kült resimlerinde ve rölyeflerde Mithras, iki taraf arasındaki yararlı bir antlaşmanın kurallarını gözeten tanrı olarak, antlaşmalara uzanan upuzum kollarıyla resmedilmiştir.

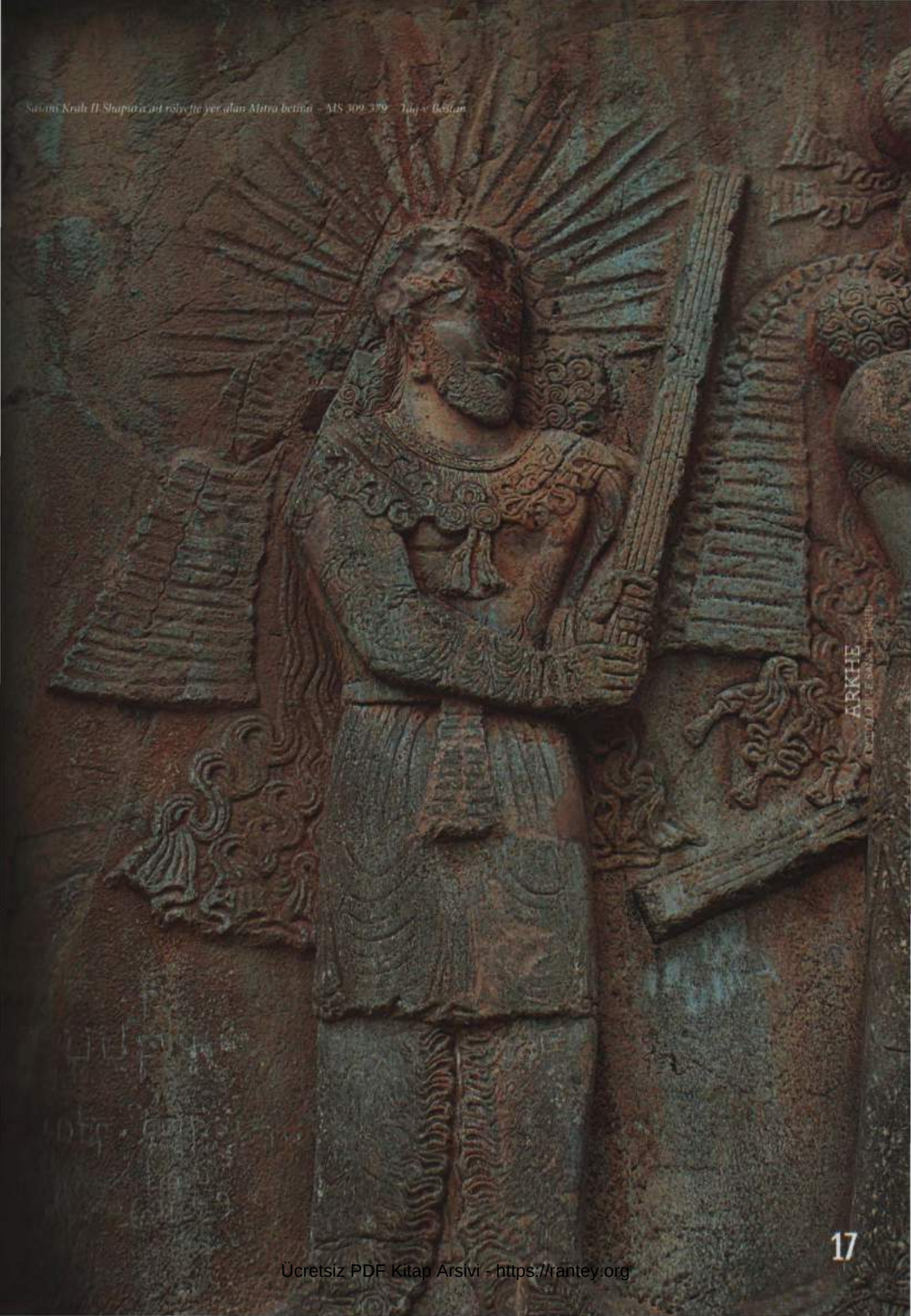
Antik Yunancaya Mithras ismiyle geçen, Yunan dünyasında Güneş tanrısı Helios, Romada ise Sol Invictus (Yenilmez Güneş) ile özdeşleştirilen Mitra, Pers İslamında Güneşin tanrısıdır ve kültü Güneş tapınıma dayanmaktadır. Pers uygarlığında Mitra ile Güneşin denkliliğine ilişkin en erken kayıtlar İÖ 7. ve 6. yüzyıllarda ortaya çıkmış, batıl inançlardan olabildiğince arınmış yeni İran dini Zerdüştcülüğün kurucusu olan Zoroaster'in (Zarathustra) kutsal kitabı Avestada yer bulmuştur. Avestada Mitra, ışığın, savaşın, adaletin ve inancın simgesidir. İyiliğin tanrısı en yüce güç olan Ahuramazda'nın yeryüzündeki temsilcisidir ve kötülük tanrısı olan Ahriman'ın karşısında yer almaktadır. Avestada "Işığın Elendisi", "Gerçekliğin Tanrısı", "Ölümün Kurtarıcı", "Yabanıl Hayvanların Elendisi", "Galip Gelen" ve "Savaşçı" gibi sıfatlarla isimlendirilen Mitra, insanların gözetip korumasından dolayı kozmik düzende de yer almakta ve gokyüzüyle yeryüzünün gözetimini üstlenmektedir. Güneş gibi her şeyi gördüğünden, büyük bir gözle yapılan betimlemelerinden, bu gözün Güneşin simgesi olduğu açıklık kazanır. Tüm bunların yanı sıra Mitra, Avestada Perslerin ülkesini gözetken Şafak Tanrısı olarak da vurgulanır.

Pers Uygarlığındaki tapınanları arasında ilahi bir kefil ve kişisel sadakat örneği olarak hizmet eden Mitra, Büyük İskender'e kadar uzanan Ahameniş krallığının iktidarları altında "krallık" kavramıyla bir arada tanımlanmıştır. Eski Pers feodal sisteminin sadakat ilişkileri içerisinde, Mitra dininde yer bulmuş olan el sıkışma, hükümdar önünde diz çökme, yemin ve kutsal yemek gibi ritüeller sıklıkla uygulanmıştır.

Plutarkhos, "Vitae Parallelae" (Paralel Hayatlar) adlı eserinin Büyük İskender'e ayırdığı kısmında, Pers İmparatoru Darius'un, hizmetkarlarından birisine, el sıkışmak ve Mitra adına yemin etmek suretiyle kendisine sadakat yemini ettiğini hatırlattığından bahsetmektedir. Latin şair Claudianus'un aktardıkları, Güneş formundaki Mitra'nın İS 4. yüzyıl sonlarında dahi, Sasanilerin yeminlerine şahit gösterildiğini ortaya koymaktadır. İmparator I. Theodosius, İS 383 yılında bir antlaşmayı tamamlamak üzere Stilicho'yu Sasanı sarayına göndermiştir. Claudianus, antlaşma töreninde Sasanı kralının gezegenlerin hareketlerine hükmeden Mitra'yı antlaşma için şahit gösterdiğini aktarmaktadır.

Ahameniş İmparatorluğu'nun Büyük İskender tarafından kaldırılmasının ardından Mitra Kültü, günümüzde Türkiye sınırları içerisinde yer alan, Hellenistik krallıkların bazılarına önemi korumuştur. Küçük Asya'nın kuzeyinde yer alan Pontus Krallığı'na hükmeden altı kral Mithradates (Mitra'nın hediyesi) ismini almıştır. Bunların en ünlüsü ise İÖ 120-63 yılları arasında yaşayan, Roma'nın büyük düşmanı VI. Mithradates Eupator'dur. Kapadokya bölgesinde ele geçirilmiş iki kitabe üzerinde izlerine rastlanmakla birlikte Mitra'nın Ermenistan coğrafyasında ifade ettiği önem bu halkın dili üzerinde yansımalar bulmuştur. Ermenice'de tapınak sözcüğü "Mitra'nın tapınağı" anlamına gelmektedir. Söz konusu tapınaklar Ermenistanda İS 4. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Bununla birlikte Romalı tarihçi Cassius Dio'nun aktardıkları, Mitra'nın Ermenistandaki itibarına farklı bir açıdan ışık tutmaktadır. Roma İmparatoru Nero'nun Ermenistan tahtım I. Tiridates'e bahsetmesi onuruna düzenlenen törende Tiridates, Nero'nun önünde diz çökmüş, onun kolesi olduğunu ve tipki Mitra'ya gösterdiği gibi kendisine de bir tanrı olarak hürmet göstermek için huzuruna geldiğini ifade etmiştir.

Pontus Krallığı'na benzer bir şekilde Kommagene Krallığı'nda da Mithradates isimli krallar hüküm sürmüştür. Bununla birlikte Mitra, krallığın en yüksek dağı olan Nemrut Dağı'nda inşa edilmiş kült merkezinde de yansıma bulmuştur. İÖ 75-35 yılları arasında hüküm süren I. Antiochus, burada yer alan bir stel üzerinde Güneş Tanrısı formuyla resmedilmiş Mitra ile el sıkışmaktadır. Stel üzerinde Mitra, yalnızca Kommagene kraliyeti tarafından giyilen kıyafetlerle resmedilmiştir. Nitekim Kommagene Pantheonunda bu elbiseleri giyen başka bir tanrı yoktur. Söz konusu detay yalnızca Pers tebaasının değil bunlara hükmeden kralların da tanrısı olan Mitra'nın Ahameniş Hanedanı döneminde ifade ettiği önemi hatırlatmaktadır. Öte yandan Antiochus'un hem babası hem de oğlu Mithradates ismiyle hüküm sürmüşlerdir.

Mithras kültürünün Roma uygarlığında tam olarak ne zaman ve nerede ortaya çıktığına dair kesin bir bilgi bulunmamakta birlikte ilk tohumlarının nasıl ekildiğine ilişkin kabul gören genel yaklaşım Yunan tarihçi ve biyografi yazarı Plutarkhos'un (İS 46-120) aktardıklarına dayanmaktadır. Bu hususta Plutarkhos, Pompeius Magnus komutası altındaki denizcilerin, Kilikyalı korsanlar tarafından Küçük Asya'nın güneyindeki Olympos Dağı'nda gerçekleştirilen gizli Mithras ayinleriyle karşılaştıklarını aktarmakta, ilk kez söz konusu korsanlar tarafından gerçekleştirilen bu ayinlerin kendi yaşadığı dönemde de varlığını sürdürdüğünden bahsetmektedir. Oldukça muhtemel bir şekilde bu denizciler, Plutarkhos'un "Mithras" ismiyle yanlış bir şekilde isimlendirdiği, fakat özü itibarıyla Pers uygarlığından filizlenmesinin ardından Küçük Asya'nın Helenistik krallıkları arasında kayda değer bir yayılım elde etmiş olan "Mitra" ayinleriyle tanışmış ve ardından bu ayinlerin bazı özelliklerini Roma dünyasına taşımışlardır.

Bu temas, Roma Mithras'ının Pers Mitra'sıyla olan önemli benzerliklerinin temel dayanak noktası olarak ele alınabilir. Nitekim Roma Mithras'ını ortaya çıkaran kişi ya da kişilerin, yalnızca ismiyle sınırlı kalmayarak görünüşü, Güneş ile denkliliği ve sadakat olgusuyla ilişkisi hususlarında da Pers tanrısı Mitra'dan etkilendiği mutlaklıdır. Bununla birlikte söz konusu kişi ya da kişilerin doğunun geleksel Mitra dinini anlamak noktasında yetkin olmakla birlikte Yunan fikirlerinin ve bilhassa Platon felsefesinin etkisi altında kaldığı görülmektedir.

Öte yandan Mitra'nın Pers-Helenik tapını ile Mithras'ın Roma dünyasında varlık bulan gizemleri arasında gerek genel gerekse özgün ölçülerde doğrudan bir bütünlük ortaya koymak mümkün değildir. Pers Mitra'sı ile Roma Mithras'ının tapınımları birbirinden tamamiyle farklı iki husustur ve Roma Mithras'ın Pers topraklarında mürit elde etğine işaret eden hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

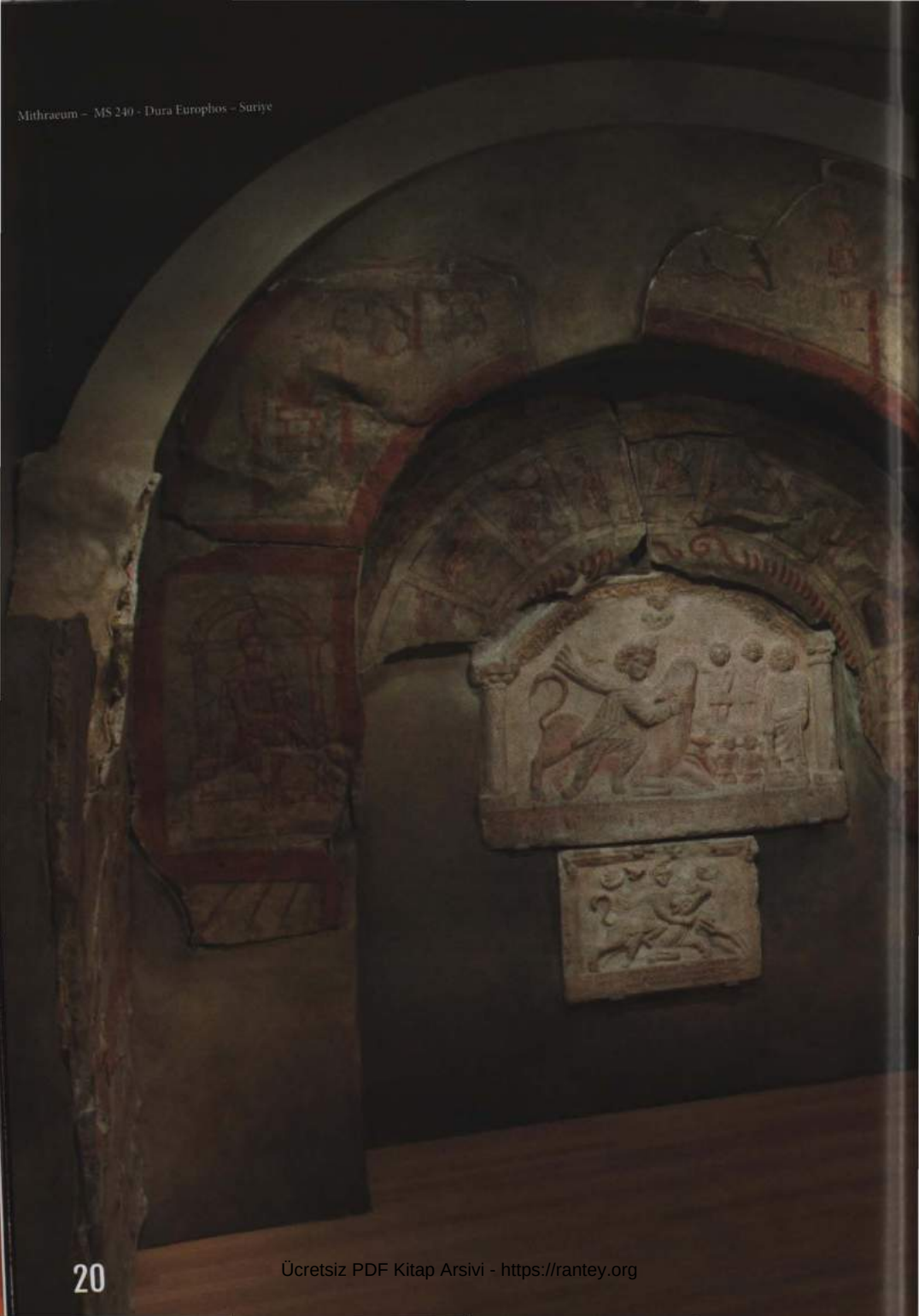
Bir başka deyişle son derece katı değişimler geçiren Mithras tapını, Roma dünyasında yeni bir din teşkil etmiştir. Doğu dünyasında bir halk kültü olan Mithras, batı dünyasında gönullülük esasıyla bir araya gelen belirli grupların benimsediği bir gizem dinine dönüşmüştür. Roma Mithras'ını Pers Mitra'sına özgü terimlerle açıklamak mümkün görünmemektedir.

Bilhassa Ostia ve Roma'da ortaya çıkarılan mozaikler, Mithras gizemlerinin, erginlenmenin yedi aşamasını yedi gezegensel tanrıya bir araya getirdiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Mithras'a tapınanların hayatları, gezegenleri temsil eden küreler üzerinden tanrısal dünyaya yükselişlerini sembolize etmektedir. Roma uygarlığının Mithrascıları evrenin hareketinin bilgisine sahip olmayı ayrıcalıklı ve kutsal bir değer saymışlardır. Başlangıçta bu bilgiyi çok az kişi paylaştığından, bunlar kendilerini çok derin ve gizli bir bilgiye hâkimmişçesine önemli insanlar olarak görmüş ve ancak astronomi bilgisine sahip olanların bu gizemleri öğrenebileceğini açıklamışlardır. Dolayısıyla Mithras kültüne kabul aşamasında bu gizemleri öğretmek, kültün en önemli aşaması halini almıştır.

Mithras'ı insanlara çekici kılan, ikonografisinde göze çarpan karmaşık sembollerin gök bilgisini betimlemesinden de anlaşılacağı üzere, tanrının uzayın düzenini gözetken yeni bir güç oluşu ve bu gücün insanın yazgısında önemli bir rol oynadığına olan inanç olmuştur. Yunan-Roma dünyasında Mithras'ın önemi, gökyüzüyle ilgili bilgiler dinsel inanç malzemesi olarak ele alınıp işlendiği zaman oldukça artmıştır. Bu düşüncelerin, insanın ölümden sonraki yaşamıyla da ilgili olarak algılanması, bu konuya olan merakı iki katına çıkarmıştır.

Mermer Mithra başı - MS 2-3.yy - Londra Müzesi

Bu durum Mithras kültünün başlı başına gökyüzü ve ölümden sonraki yaşam merkezli olduğu anlamına gelmemektedir. Bilakis Mithras, imparator ile Roma ordusunun subayları ve imparatorluğun yönetiminde görev alan yönetici sınıfı arasında neredeyse kusursuz bir sadakat aracı olarak ön plana çıkmıştır. Politik istikrar arttıkça, inşa edilen Mithras tapınaklarının sayısı da artmıştır. Roma İmparatorluğu'nun resmi görevlilerinin kariyerlerine odaklanan modern çalışmalar, bu kariyerlerin Mithras tapımı için teşkil edilen ağlarına bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Mithras kültünün İS 140 ile 320 yılları arasında gerçekleştirdiği hızlı genişleme planlanmamış bir gelişimden ziyade yoğun bir yükselişin sonucunda ortaya çıkmıştır. Mithras, imparatorluğu bir arada tutan dini bir "yapıştırıcı" işlevi üstlenmiştir.

Mithras'ı diğer gizemlerden ayıran en önemli özelliği halka açık olarak kutlanan hiçbir dinsel töreninin olmamasıdır. Sadece kabul edilenlere açık olduğundan tam bir gizem dini görünümündedir. Ayrıca başka gizem dinlerine katılanlar bu dine kabul edilmemiştir. Oysa diğer gizem dinlerinde kişi, bir başka tanrının gizemine de girebilmekteydi. Diğer gizem dinlerinde olduğu gibi, Mithras dininin katılanları da Roma'da var olması için dualarında Roma'yı ve Romalılığı kutsamış ve bu kavramların sürekliliği için tanrıya yakarmıştır. Tüm bu tapınımların gerçekleştirildiği Mithras tapınakları (Mithraeum) ve mağaraları (Spelaum) herkese açık şekilde organize edilmemiştir.

Bu yapılar kent dışındaki açık arazilerde yapılmış ya kent içindeki özel bir evin ya da kamu binasının içinde konuşlanmıştı.

Mithras mağaralarında düzenlenen ayinler Mithras'ın yaptığı işler doğrultusundadır. Mağara duvarlarındaki rölyefler bu işlerle ilgili bilgiler verse de resimlerdeki karışıklıklar nedeniyle bu işlerin düzeniyle ilgili açıklayıcı bilgiler elde etmek mümkün olmamıştır. Bu konu üzerine yapılan yorumlamalardan, Mithras'ın bir kurtarıcı tanrı olarak mucizevi biçimde bir kayadan yükseldiği ve o sırada kötü bir ruhun hakimiyetine girmek üzere olan Kozmos'un başına geçip sorumluluğunu üstlendiği anlaşılmaktadır. Mithras'ın egemenliğindeki Kozmos'un sıkıntısı bitmez. Dünya, aydan bir boğaya aktarılır, nem yüzünden büyük eziyet çekmekte ve neme ihtiyaç duymaktadır. Mithras, boğanın peşinden gider ve onun girdiği bir mağaraya girer. Mağaraya girme izni, güneşin habercisi bir kuzgun tarafından alınmıştır. Boğayı hareketsiz hale getiren tanrı, sağ ayağını hayvanın boğruüne bastırarak omzunun altındaki boşluğa bıçağını batırır. Açılan yara bir yılan ve köpek tarafından yalanınca kan fışkırır. Bu sırada bir akrep hayvanın üreme organlarını sokar. Kanın aktığı yere bir aslan yaklaşır. Kanın aktığı yerden ağaçlar biter ve boğayı dallarıyla sarar. Bütün bitkiler ve hayvanlar bu kurbandan yaratılırlar. Boğayı öldürme girişiminde Mithras'a yardım eden güneş simgesi, Roma'da bu tanrının Sol Invictus ile özdeşleştirilmesine de neden olmuştur.

Söz konusu boğa kurbanı sahnesi, Mithras inancında önemli bir yer işgal etmekle birlikte, kültün Pers Mitrasi ile ortaya koyduğu benzerliklerden de birisini ifade etmektedir. Kökeni itibarıyla Pers uygarlığının en eski dönemlerine tarihlendirilen ve Zerdüştlüğün bir parçası olagelen boğa kurbanının Mısır'a seferler düzenleyen Pers kralları tarafından da gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu durum Pers krallarının en azından tarihin önemli anlarında, boğa kurbanı eden Mitra rolünü üstlendikleri şeklinde yorumlanmaktadır. Öte yandan Mithras mağaralarındaki boğa kurbanı sahnesi İS 3. yüzyıl ortalarında, imparatorluğun Küçük Asya topraklarında, Ciliciada (Kilikya) bastırılan sikkelerde de resmedilmiştir.

Mithra, Sol ve Luna mozaik betimi - MS 1-yy - Walters Sanat Müzesi

Seçilmiş Kaynakça

Mithras kültünün, imparatorluğun siyasi olarak fethettiği bölgelerdeki Mithras tapınaklarının yanı sıra bu tapınaklarda bulunan yazıtlar ve diğer sanatsal buluntular dikkate alındığında Roma dünyasının tamamında yaygın hale geldiği gözlemlenebilmektedir. Söz konusu tapınakların ilk izlerine İS 1. yüzyılın son dönemlerinde, imparatorluğun Ren sınırındaki Nida (Hedderheim) yerleşiminde rastlanmaktadır. Aynı tarihlerde Tuna sınırında yer alan Carnuntum (Avusturya) ve Novaëde (Bulgaristan) Mithraeumları (Mithra Tapınakları) inşa edilmiştir. Sonraki yüzyılda Severus Hanedanlığı (İS 193-235) döneminde kült, Ren ve Tuna sınırlarının yanı sıra Hadrian Duvarı (İngiltere) civarında da kayda değer bir yayılım göstermiştir. Söz konusu yayılımın en önemli nedeni ise imparatorluk sınırlarındaki Romalı askerlerin ve gümrük görevlilerinin (portoria) külte olan bağlılığı olmuştur.

Mithras kültü Roma'nın Doğu Galya, Ostia ve Roma gibi sivil bölgelerinde de başarı elde etmiştir. Bununla birlikte Roma ve Ostia'daki Mithras tapınak ve mağaralarının kayda değer yaygınlığı göz önüne alındığında, kültün bilhassa buralarda büyük bir katılım elde ettiği anlaşılmaktadır. Öte yandan Mithras kültü Yunanistan, Küçük Asya, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya gibi coğrafyalarda nispeten seyrek bir etkinlik ortaya koyabilmiştir.

Mithras kültü, İmparator Constantinus'un İS 4. yüzyılda Hristiyanlığı benimsemesiyle birlikte bu dine yenik düşmüştür. Çelişkili bir şekilde, Roma Mithrası'nın sahip olduğu güç, kısa sürede ortadan kalkmasının temel nedeni olmuştur. Constantinus'un Hristiyanlığa geçmesiyle birlikte imparatorluktaki sadakat ilişkisinin doğası keskin bir değişime uğramış, bunun ardından memur sınıfı Mithras'ı onurlandırma tutumunu terk etmiştir. İmparator Julianus'un, kısa bir canlanma dönemi olarak nitelendirilebilecek olan, Hristiyanlık karşıtı siyasetine rağmen Mithras birkaç on yıl içerisinde tamamıyla tarihe karışmıştır.

Frye tarafından kurtarıcı tanrılar çağında kurtarıcı bir tanrı olarak nitelendirilen Mithras, Roma uygarlığının inanç sistemi içerisinde son derece önemli bir konum elde etmiştir. Bununla birlikte Fransız tarihçi Renan'ın Mithras'a ilişkin şu sözü, Mithras'ın gerek Roma uygarlığında ifade ettiği öneme gerekse Hristiyanlık öncesinde elde ettiği tapınan sayısının muazzam miktarına ilişkin önemli bir bakış açısı sağlamaktadır: "Hristiyanlık doğduğu yilde ölümcül bir hastalıkla engellenseydi, dünya bugün Mithras dininde olurdu."

Clauss, M. (2001). *The Roman Cult of Mithras*. (Çev: R. Gordon). New York: Routledge.

Coulston, J. and Dodge, H. (2000). *Ancient Rome: The Archaeology of The Eternal City*. Oxford: Oxford University School of Archaeology.

Dürüşken, Ç. (2011). *Antik Çağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk, Roma'nın Gizem Dinleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011.

Frye, R. N. (1962). *The Heritage of Persia*. Londra: Weidenfeld and Nicolson.

Walsh, D. (2019). *The Cult of Mithras in Late Antiquity: Development, Decline and Demise CA. AD 270-430*. Leiden: Brill.

SAMOTHRACE MİSTERLERİ

Erkan İZNIK

"Kutsal olan bir güçle gerçekleştirilen deneyim sonucunda insanda anlık bir değişiklik yaratmayı amaçlayan gönüllü, kişisel ve gizli özellikli erginlenme törenleri" şeklinde Burkert'in tanımladığı mister inançlardan (ya da "gizem költülerinden") biri olan Samothrake Misterleri, adını Ege Denizi'nin kuzeyinde yer alan Samothrake (Semadirek) Adası'ndan almaktadır. Söz konusu misterler Hellenistik Dönem'de ve Roma Dönemi'nde tüm Hellen dünyasında hızlı bir şekilde yayılmışlar ve diğer költülerle karışarak kendilerine taraftar kitlesi bulup, varlıklarını sürdürmüşlerdir. Aşağıdaki yazıda; filolojik kaynaklar ve arkeolojik buluntular yanında sınırlı sayıda epigrafik belge ışığında, Hellenlerin büyük kolonizasyon döneminden Roma imparatorluk çağına kadar inanç tarihi içinde yer alarak Ege ve Akdeniz uygarlıklarında iz bırakmış Samothrake Misterleri genel hatlarıyla değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Tarihsel Süreçte Samothrake Adası ve Misterleri

Misterler, Hellenlerin MÖ 7. yüzyılda gerçekleştirdikleri kolonizasyon hareketi sırasında ilk kez kendilerini göstermişlerdir. O dönemden itibaren misterlere ev sahipliği yapan ve genel olarak "Büyük Tanrıların Kutsal Alanı" olarak bilinen yapının bulunduğu kentin bağımsız olmadığı, kıta Yunanistan'ındaki merkezlerden birine bağlı olduğu düşünülmektedir. Yine kabul edilen genel görüşe göre panteon da bu dönemde oluşturulmuştur. Tarihçi Herodotos (MÖ 5. yüzyıl) filozof Platon (MÖ 5. - 4. yüzyıl) ve komedyacı Aristofanes, (MÖ 5. - 4. yüzyıl) adadaki kutsal alandan söz eden en erken filolojik kaynaklardır. Bu bağlamda Herodotos, Samothrake Misterleri'nin Pelasglar'dan miras alındığını ve ada halkının Hellen olmadığını belirterek, kökenlere ve dolaylı olarak inançlara dair ilk tartışmaları başlatan yazar olmaktadır.

Hellenistik dönemde Makedon işgaline uğrayan adanın kutsal alanı; II. Philippos (MÖ 359 - 356) ve III. Aleksandros (MÖ 336 - 323) iktidarlarında yeniden düzenlenmiştir. Hatta III. Aleksandros, Perslere karşı gerçekleştirdiği askeri sefer sırasında buraya uğrayıp tapınağa cömertçe bağışta bulunmuştur. III. Aleksandros'un kardeşi III. Philip (MÖ 323 - 317) de Samothrake'deki kutsal alanın temel koruyucusu olmuştur. Olasılıkla kutsal alanda bir komisyon toplamış ve on yıl içinde bir Ana Sunak, Hieron ve doğudaki dairesel alanın sınırları belirleyerek bir anıt inşa ettirmiştir. Bütün bu eserler kendisi ve onunla aynı anda görevde bulunmuş yeğeni IV. Alexander adına adanmıştır. Bundan sonra adadaki inşa etkinlikleri Ptolemaios ve Antigonos Hanedanlıkları tarafından sürdürülmüştür. II. Ptolemy (MÖ 284 - 246), kutsal alanın girişine bir propylaeum inşa ettirmiştir. Antigonos Hanedanlığı'nın bölgedeki egemenliğini sağlayan Kos Savaşı'nın ardından, II. Antigonos Gonatas (MÖ 277 - 274), kendisine zafer getiren generallerinden birini kutsal alana bağışlamıştır. Bu durum kutsal alanın batı terasında, deniz zaferini kutlamak için yapılmış bir Neorion inşa edilmesiyle sonuçlanmıştır. Ptolemaioslar ile Antigonoslar arasındaki deniz savaşı MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısında da devam etmiş bu süreç

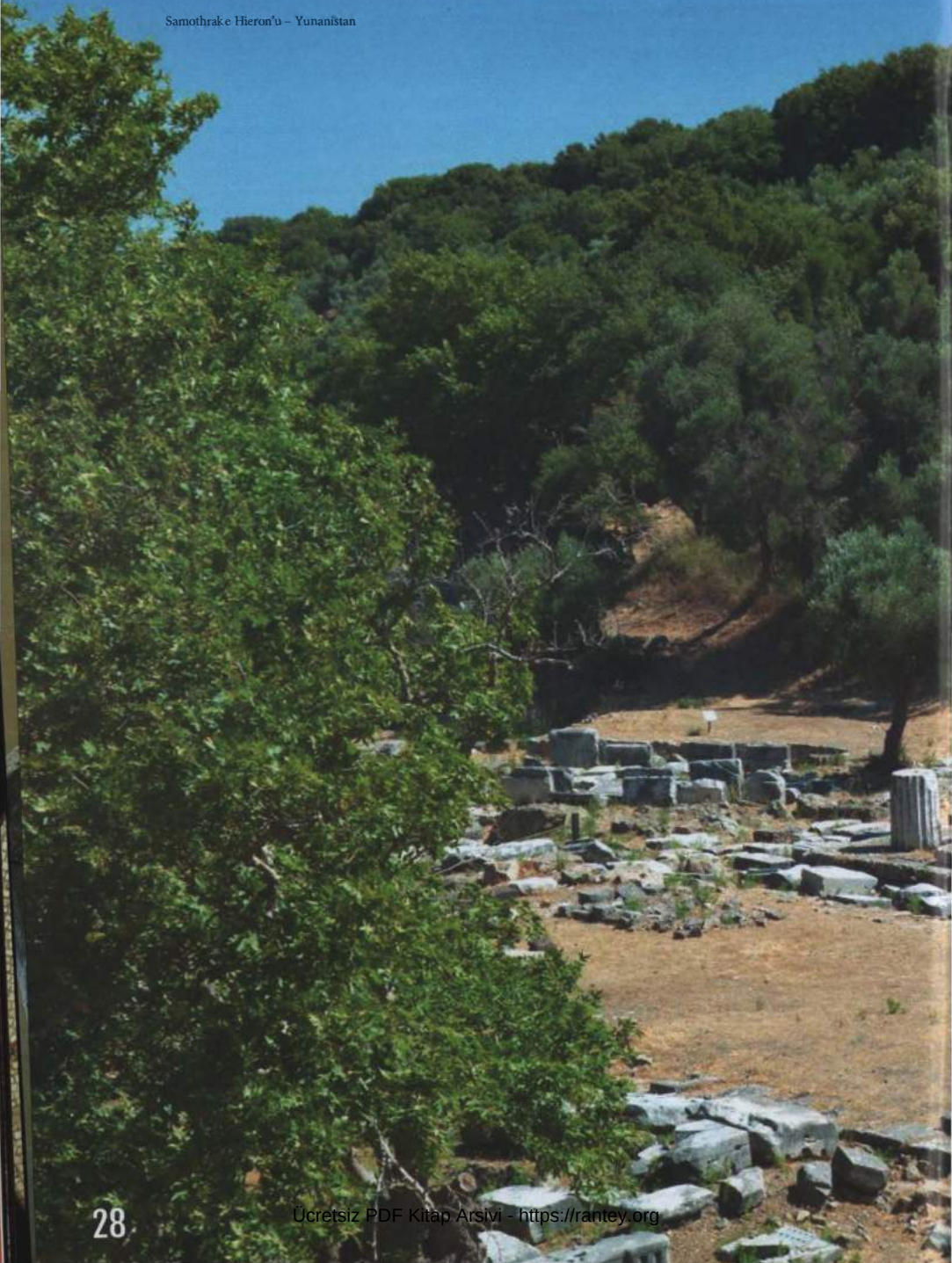
V. Philip'in (MÖ 221 - 179) Rodos ve Pergamon arasındaki ittifak tarafından kesin olarak yenilmesine kadar sürmüştür. Sonuçta MÖ 200 civarında Makedonlar tarafından, terasın üst kısmındaki geniş stoanın önünde kendisine anıtsal bir sütun adanmıştır. Olasılıkla bu dönemde, kireç taşından bir gemi pruvası ve ünlü Kanatlı Zafer Tanrıçası'nın (Nike) olduğu anıtsal bir çeşme inşa edilmiştir. Kireç taşının analizinden ve betimlenmiş geminin modelinden yola çıkarak söz konusu anıtın Makedonlardan ziyade Rodoslular tarafından yapılmış olabileceği de düşünülmektedir.

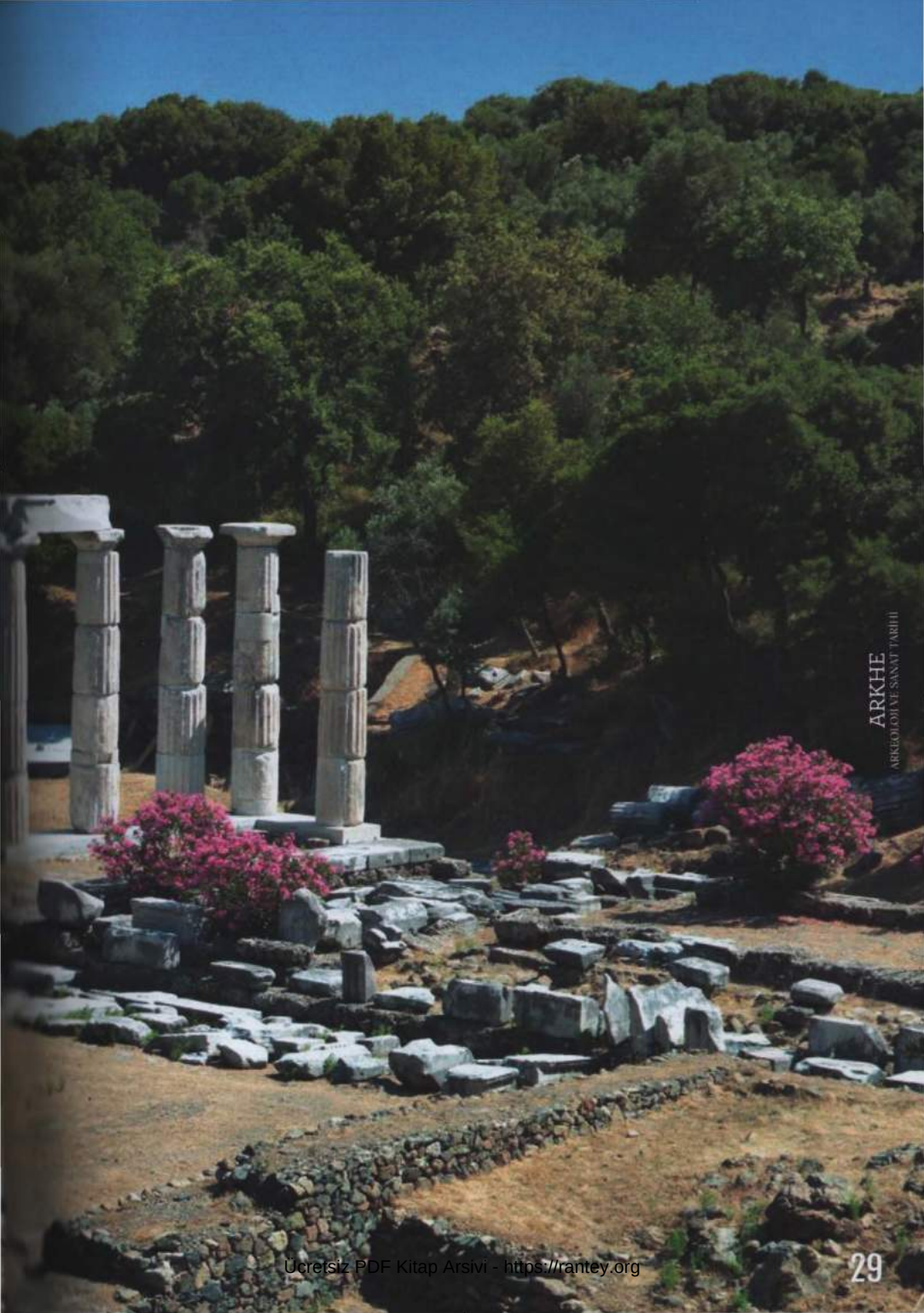
MÖ 168'den sonra kutsal alanın kontrolü Romalılara geçmiştir. Iulius Caesar döneminde (MÖ 49 - 44), tapınağında hala yabancı bir dil konuşulan ada Roma İmparatorluğu Dönemi'nde de önemini korumaya devam etmiştir. Adadaki kutsal alan, gezgin ve Hellen költürü hayranı imparator Hadrianus (MS 117 - 138) tarafından ziyaret edilmiştir. Diğer bütün pagan inançların karşılaştığı durum gibi Samothrake Misterleri de Hristiyanlığın Roma devletinin içinde etkisini hissettirmeye başladığı 4. yüzyıldan itibaren önemini yitirmiştir.

Samothrake Misterleri / Költleri (Panteon)

Samothrake Adası'nda tapınım görmüş kutsal varlıkların hangileri olduğu, ve nasıl tapınıldıkları ve benzeri dinsel yapıya ve panteona ilişkin bilgiler tam olarak net değildir. Bunun en temel nedeni, hiç şüphesiz ki diğer bütün mister inançlarda olduğu gibi, inanca ait uygulamaların ve inanç özelliklerinin sadece müritler tarafından bilinmesidir. Üstelik bir cemaat yaratmaya çalışmayan ve tamamen kişisel uygulamalar olan mister inançlarda, ilahî dinlerde olduğu gibi herhangi bir kutsal kitabın olmayışı, çoğu zaman költle ilgili uygulamalarda araştırmacıları zorlamakta ve bu durum, zaten yorumlar üzerinden giderek anlaşmaya çalışılan inançların durumlarını daha karmaşık ve belirsiz hale getirmektedir.

Samothrake misterlerindeki tanrılar ve tanrıçaların hangileri oldukları aslında kesin değildir. Zira kutsal alandaki sunuların hepsi, mister inanç olduğu için açıkça isimleri yazılmak yerine sadece "tanrılara" veya "büyük tanrılara" şeklinde yazılmıştır. Filolojik kaynaklardan izlenebildiği kadarıyla, misterlere konu olan iki tanrıça ve bir tanrı olduğu görülmektedir. Yer altı tanrıları ile ilgili oldukları varsayılan bu varlıklar; Axieros, Axiokersa ve Axiokersos'tur. Bir de zaman zaman bu üçlüye hizmet eden Cadmilos belirtilmektedir. Söz konusu kutsal güçler, Hades ve Persephone ile özdeşleştirilmişlerdir. Nitekim Hellenlere de uygun ya da onlar tarafından kendilerine uyarlanmış efsaneye göre, "yer altı tanrısının verimlilik tanrıçasına tecavüz etme" öyküsü Samothrake'de kutlanan kutsal festivallerin önemli bir parçasını oluşturmıştır. Ancak durumları tam olarak belli olmayan bu kutsal varlıkların, aşağıda göreceğimiz gibi, Hellen költleriyle karışmaları, onlar hakkında bilgi veren antik dönem yazarlarının kafalarını karıştırmış gibidir.

Samothrake Misterleri açısından belirtilmesi gereken diğer kutsal varlıklar Kabeiri'lerdir. Söz konusu tanrılar Hephaestus kültü ile synkretize (birleştirme) edilmişlerdir. Zira unvanlarından görüldüğü kadarıyla kökeni farklı olan bu güçler, Hellenler tarafından tam olarak anlaşılmamışlar ve erken dönemlerden itibaren Samothrake'deki yerel "Büyük Tanrılar" ile karıştırılmışlardır. Bu tanrılar bilindiği kadarıyla babaları Hephaistos'a demir işliğinde metal işlemesi için hizmet eden euce oğullarıdır. Öte yandan anneleri Kabeiro gibi, sıkıntısındaki denizcilerin yardımına gelen deniz tanrıları olduklarına da inanılmaktadır. Demeter, Persephone ve Hekate onuruna düzenlenen şölenlerde ise orgiastik (cinsel içerikli) danslara liderlik etmeleriyle de bilinmektedirler. Konuyu etimolojik açıdan değerlendiren araştırmacılara göre bu tanrılar Phrygia kökenlidirler ve Hellen uygarlığına geçtikten sonra denizcilerin koruyucuları olarak tapınılmışlardır. Bazı kaynaklarda sayıları ikiden fazla tutulmakta, tanrıçalar eklenmekte ve başka kültürlerle de ilişkili gösterilmektedirler. Örneğin Apollon'un birkaç koribantı olarak da ifade edilmişlerdir. Ancak bütün bu yorumlara rağmen Samothrake'deki Kabeiri'ler hakkında filolojik kaynaklar dışında başka hiçbir kanıt bulunmamıştır. Bu nedenle aslında Kabeiri'ler açısından durum gizemini halen korumaktadır.

Adada tapınılan kutsal varlıklardan bir diğeri Ana Tanrıça'dır. Samothrake sikkelerinde sıklıkla her iki tarafında aslanlar oturan tanrıça olarak betimlenmektedir. Tanrıçanın buradaki orijinal adı Axieros'tur. Aslında bir bakıma Phryglerin bereket tanrıçası veya Hellenlerin Demeter'inin Samothrake'deki bir yansımasıymış gibi durmaktadır. Yapılan kazılar sonucunda vahşi dünyanın en güçlü kraliçesine adanın kutsal kayahklarında adaklarda bulunduğu ve kutsal alanda da onun adına kırmızı, yeşil, mavi ve gri olmak üzere çeşitli renklerde sunaklar düzenlendiği belirlenmiştir. Burada not edilmesi gereken durumlardan bir tanesi, tanrıçanın manevi gücünün demir madeni içinde olduğuna inanıldığından dolayı tanrıçaya bağlılıklarını ortaya koyabilmek için müritlerin demirden yüzükler taktıklarıdır. Nitekim kentin nekropolisinde (mezarlık alanı) yapılan kazılarda birçok yüzük gün yüzüne çıkarılmıştır. Ana tanrıça yanında önemli iki doğa tanrıçası Aphrodite ve Zerynthia ile Samothrake'de eşit şekilde saygı gösterilen bir diğer tanrıça Hekate olmuştur. Tapınım alanı, Ana Tanrıça kültünün bulunduğu yerden uzaktadır. Bu nedenle daha çok Hellen tanrıları ile birlikte tapınıldığı düşünülmektedir.

Cinselliği yapılan vurgu göz önünde bulundurulduğunda Samothrake misterlerinde Hermes ile özdeşleştirilen tanrı Cadmilos olmuştur. Axieros'un eşi olarak betimlenmiş Cadmilos'un 'kutsal sembolleri koçbaşı ve asa (kerykeion) olup, her iki sembol de yaratıcılık ile ilişkilendirilmektedir. Buradaki Cadmilos, aslında bir açıdan aşağıda göreceğimiz gibi Hellen mitolojisindeki Kadmós, eşi Axieros da Harmonia'nın yerel karşılığıdır. Öyküye göre Cadmilos, Harmonia'yı gemiyle kaçırmış ancak tanrıçanın kardeşleri onu kurtarıp geri getirmişlerdir.

Bu öykü diğer mister inançlarda da alışık olduğumuz tanrıların önce acı çekip, mutlu bir sonla biten öykülerine ve tanrıların bilinen rolleriyle, yani insanları denizdeki tehlikelerden kurtarmak düşüncesiyle de tutarlı gözükmektedir.

Samothrake Misterlerinde efsanevi kahramanlar olarak karışımıza çıkan Harmonia'nın kardeşleri Dardanos ve Etion'dur. Bazı öykülerde Cadmilos'un yoldaşları şeklinde belirtilen bu iki erkek kardeş Hellenler arasında, tehlikedeki denizcilerin koruyucusu kutsal ikizler, yani Dioskurlar ile de ilişkilendirilmişlerdir. Bilindiği üzere gemiciler tehlikeye düştüğünde yardıma çağırılan Dioskurlar'ın, yıldız şeklinde ışıdayarak onlara yardım ettiklerine ve yol gösterdiklerine inanılmıştır. Bunlar için nasıl bir tören gerçekleştirildiği ise belli değildir.

Törenler - Kutlamalar

Mister inançların törenlerinin yapıldığı kutsal alanın tamamının herkese açık olduğu bilinmektedir. Söz konusu törenler ve kutlamalar rahiplerin ve rahibelerin denetiminde gerçekleştirilmiştir. Misterlerin baş rahibesine ve onunla birlikte görev yapan bir kadın kâhine, Sybil ya da Cybele adı verilmiş ya da bunlar bir unvan olarak bu kişiler tarafından kullanılmışlarsa da ayrıntılar tam olarak belli değildir. Genel anlamda bakıldığında buradaki dinsel törenlerin Hellen kutsal alanlarındaki diğer uygulamalara benzediği görülmektedir. Dualar ederek koyun ve domuz gibi evcil hayvanları kurban ederek tanrılardan ya da tanrıçalardan dilekte bulunmak törenlerin en bilinen özelliklerinden birisi olmuştur. Bununla beraber özellikle yer altı tanrılarına dairleş ya da diğdörtgen şeklindeki çukurlarda sunu törenleri düzenlenmiştir. Ayrıca törenler sırasında birçok kaya sunağı da kullanılmıştır ki bunlarda en geniş olanının, MÖ 4. yüzyılın sonunda anıtsal bir yapıyla çevrelediği arkeolojik kazılar sonucunda saptanabilmiştir.

Kurban törenleri yanında sunular da misterlerin önemli bir parçası olmuştur. Kutsal alanda, büyük sunağın hemen yanında inşa edilmiş bina içerisinde birçok adak sunusu ele geçirilmiştir. Adaklar arasında; bronz, mermer ya da kilden heykeller, silahlar, kaplar, vb. malzeme ortaya çıkarılmıştır. Samothrake'nin Ege Denizi'ndeki konumundan dolayı ve ticaretin yoğunlaşmasıyla birlikte ada zamanla birçok denizcinin uğrak yeri olunca misterler de zamanla popüler olmuş ve adaklar arasında denizciler ve balıkçılar tarafından bırakılan deniz kabukları ve balık otları da yer almıştır.

Hellen dünyasının dört bir yanından insanları adaya çeken yıllık olarak kutlanan başlıca etkinlik, MÖ 4. yüzyıla tarihlen kutsal bir yapının içerisinde olasılıkla temmuz ortalarında yapılan ve kutsal bir oyun içeren festival olmuştur. Söz konusu festival sırasında bir de törensel evlilik gerçekleştirilmekteydi. Bu evlilik töreni sırasında, yeraltı tanrısı ile evlenmek niyetiyle onu takip ederken kaybolmuş bir bakire aranırdı ki aslında bu yukarıda değinildiği gibi Cadmilos ile Harmonia'nın evliliğini temsil etmekteydi. Alanın temenosunda ele geçirilmiş ve tüm binayı çevreleyen üzerinde koro müzisyenleri ve dansçıları olan friz plaslıkla bu evliliği gösteriyor olmalıdır.

MÖ 200 civarlarında, Dionysos törenleriyle ilgili bir yarışmanın da bu festivale eklendiği düşünülmektedir. Nitekim büyük sunağın karşısındaki tiyatrosun bu sırada inşa edildiği kabul edilmektedir. Tiyatro alanında ya da hemen yakınında, müritler dışındakilerin girmesinin yasak olduğunu gösteren bir yazıtın yola çıkarak burada da mister inançlarıyla ilgili bir uygulama gerçekleştirilmiş olduğu öne sürülmüştür. Bu durum kesin olmasa da adaya ait olduğu varsayılan bir söylenceye göre söz konusu dönemde Samothrake kentinin sakinleri, Karya bölgesindeki Iasos (Güllük) kentinden adaya gelmiş bir şairi, Dardanos adlı trajedi oyunundan ve bu oyunun ada, kent ve kutsal alan üzerindeki olumlu etkilerinden dolayı onurlandırdıkları bilinmektedir.

Misterlere Kabul Töreni

Samothrake Misterleri'ne kabul edilip mürit olabilmek için; yaş, cinsiyet, statü veya etnik köken sınırlaması bulunmaması, kültür kendine özgü yanlarından biri olmuştur. Başka bir deyişle herkes; kadın veya erkek, yetişkin veya çocuk, Hellen veya Hellen olmayan, özgür veya köle, misterlere rahatlıkla katılabilmıştır. Üstelik misterlere giriş için yapılan başlama töreninin (initiatio) özel bir tarihi olmadığından dolayı aday (mystes), bazen aynı günde iki derece alıp kült içinde ilerleyebilmiştir. Bütün bu süreçte adaydan istenen tek koşul, kutsal alanda bulunması olarak belirtilmiştir. Eleusis Misterleri'nin aksine Samothrake'de, kent ile kutsal alan arasında belirgin bir ayrım olmamıştır. Bu nedenle kutsal alanda veya yakınında bir yerde gerçekleştirilen kabul töreni için başka bir yere ihtiyaç duyulmamıştır. Adayların, ruhani amaçlı volcüllükleri için muhtemel güzergahları (izledikleri Kutsal Yol), kutsal alan ile Doğu Tepesi'nde yere alan ve basamaklarla çevrili dairesel alan olmuştur. Nitekim incelendiğinde bu dairesel alanın, yüksek sesi müziğin eşlik ettiği ve kendinden geçmiş adayların / müritlerin, orgiastik dans gösterileri için en uygun alan olduğu anlaşılmaktadır.

Kabul töreninin birinci bölümünde (myesis) adaya, kutsal bir not ve özel bir takım işaretler sembolik olarak vahiy ediliyormuş gibi yapılarak, aslında bir anlamda tören başlatılmış olmaktadır. Romalı yazar Varro (MÖ 1. yüzyıl), başlangıçta vahiy edilen bu sembollerin, (Samothracum initia) öbür dünyada kurtuluşa erişilecek yer (belki cennet) ve bu dünyayı sembolize eden şeyler olduğunu yazmaktadır. Törenin bu aşamasında adaydan, kendisine vahyedilen bilgileri kesinlikle bir sır olarak tutması istenirken, karşılığında önemli ayrıcalıklar bahşedilmiştir. Bunlar arasında; daha iyi bir yaşam umudu, denizlerde korunma ve tabii ki öldükten sonra mutlu ve sonsuz bir yaşam.

Kabul törenine hazırlık, Anaktoron'un (Efendilerin Evi) güneyindeki küçük odada gerçekleştirilmiştir. Aday önce, beyaz kıyafetlerini giyerek elinde bir kandil ile mekâna gelir ve kabul töreni için Anaktorona geçer. Tören sırasında aday, bel kısımindan kırmızı bir kuşak ile sarılır, böylelikle koruyucu uğrunu (ya da muskasını) almış olduğuna inanılır.

Kabul törenleri sırasında adayın korunmasına yönelik diğer bir sembol de manyetik taşların kutsal gücünü yansıtan demir bir yüzük olmuştur.

Anaktoron, kültü kabul edilmeyi bekleyen birçok adayı alabilecek geniş bir salona sahipti ve tüm adaylar, duvar boyunca uzanan sıralara oturarak töreni beklemekteydi. Kabul töreni başlamadan önce aday, odanın güneydoğu köşesinde bulunan çeşmede kutsal bir yıkanma gerçekleştirilmekte ve ardından dairesel bir çukurda tanrılara sunuda bulunmaktaydı. Törenin sonunda aday, ahşap ve yuvarlak bir platform üzerinde yerini alarak, yüzünü ana kapiya dönerdi. Bu esnada adayın etrafında kutsal danslar yapan cemaat adeta genel bir zikir töreni gerçekleştirirdi. Daha sonra aday kendine uygun vahiy aldığı yer olan kuzeydeki odaya alınır. Törenin en önemli kısmı belki de burası olmalıydı. Zira adayın alındığı bu kutsal oda, misterlere kabul edilmemiş diğer adaylara kesinlikle yasaktı. Adaya odada misterlere kabul edildiğine dair bir belge verilir ve artık misterlerin müridi olmuş kişinin adı bir plaka üzerine kazınırdı.

Kabul törenlerinin ikinci derecesi epopteia (tefekür) olarak adlandırılan kısımdı. Eleusis Misterleri gibi kimi misterlerde, iki derece arasında ilerleyebilmek için en az bir yıl geçmesi zorunluluğu varken, Samothrake Misterlerinde mürit eğer isterse ikinci dereceyi kabul töreninin hemen ardından elde edebilmekteydi. Buna rağmen, adayların çok az bir kısmının bunu başarabildiği tahmin edilmektedir. Zira ekonomik ve toplumsal koşulların ağırlığı böylesi bir ilerlemede engel teşkil etmiş olmalıdır. Adayın elemelere katılması ve günahlarını affettirmek için itirafa bulunması zorunluluğu olduğundan, ikinci aşama daha çok ahlaki konularla ilgili tutulmuştur. Adayların eleme işlemleri, kutsal alanın önünde devasa bir meşale ile aydınlatılan bir alanda gece yarısı yapılmaktaydı. Arkeolojik kazılar sırasında ele geçirilen birçok kandil ve meşale, törenin gece yapıldığını doğrulamaktadır. Rahip ya da görevli birisi tarafından yapılan sorgulama ve nihai beraat ile ödüllendirilmeden sonra aday, aynı zamanda epopteion (tefekür odası) olarak hizmet veren Hieron'a getirilmekteydi.

Burada gerçekleştirilen temizlenme (arınma) ritüelinden sonra, kutsal alanın kutsalının merkezinde bir adak adanırdı. Aday daha sonra binanın arka tarafında yer alan ve olasılıkla doğal bir mağaraya benzeyen apside gidip, kabul törenini başlatan rahibin (Hierophante) bulunduğu bir platformun üzerinde yerini alırdı. Daha sonra apsinin içinde oturarak dua ederken, bir yandan kendisine misterlerin sembolleri gösterilirdi. Aday ve kültü kabul edilmiş müritler esenlik için kutsal güçlerden bir alanda yardım isterlerdi. Atomcu filozoflardan Demokritos'un öğrencisi ve bir tanrıtanıyıcı olan Diagoras'ın (MÖ 5. yüzyıl) bu kısma ilgili açıklamaları gerçekten ilginçtir. Zira Diagoras, denizde boğulmuş olanların da tanrılara adak sunma fırsatı bulabildikleri takdirde, misterlerin esirgiciliklerinin sayısından daha fazla bir sayıya ulaşılacağına belirtirken, misterlere namadığını ortaya koyduğu gibi onlarla açıkça dalga da geçmektedir.

Roma İmparatorluğu Dönemi'nde, yaklaşık olarak MS 200'lere doğru Hieron'un girişi, canlı kutsal sunuların gerçekleştirilebilmesi için yeniden düzenlenmiştir. Seyircileri korumak için içeriye doğru bir tirabzan inşa edilmiş ve apsinin içine şifreli bir mesaj yerleştirilmiştir. Bu düzenlemeler, Ana Tanrıça adına yapılan Kriobolium (koç kurbanı) ve Taurobolium (boğa kurbanı) törenlerine olanak sağlamıştır. Apsinin içinde bir çukur açılmış ve mürit kurban edilen hayvanın kanıyla yıkanarak günahlarından arınma törenini gerçekleştirmiştir. Aslında Ana Tanrıça ile ilgili bu uygulama imparatorluğun birçok yerinde olduğu gibi Samothrake'de de sinkretizmin en somut örneklerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kutsal Alanlar

Kentin iki kutsal alanı bulunmakta ve bunlar mimari açıdan ilk bakışta biraz karışık gibi gözükmektedirler. Bu durum öncelikli olarak kentin alışılmışın dışındaki topografyasından ve iki yüzyıl boyunca sürekli yerleşim görmesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre kutsal alanlardan biri "Myrina Kutsal Alanı" denilen yerdir. Mopsus ve Sipylus tarafından öldürülmeden önce Myrina tarafından kurulduğu yönünde bir efsane türetilen kutsal alanın (tapınağın) söz konusu efsanesini Diodoros Siculus (MÖ 1. yüzyıl) şöyle aktarmaktadır: "Bundan sonra geriye kalan adaların bazıları boyunduruk altına alınırken, Myrina bir fırtınaya yakalandı ve güvenliğini sağlaması için Tanrıların Anasına adaklarda bulunduktan sonra, daha önce kimsenin yaşamadığı bir adalardan birine taşındı. Rüyalarından gördüğü görüntüye uygunluktaki bu adada Myrina, tanrıçaya kutsal bir alan yaptı ve buraya sunaklar yerleştirip, bu sunaklara göktemli kurbanlar sundu.

Ona aynı zamanda Samothrake adını verdi. Her ne kadar bazı tarihçiler adanın Samos olarak adlandırıldığını ve üzerine yerleşen Thraklar tarafından Samothrake adı verildiğini belirtse de adanın adı Grek diline tercüme edildiğinde "Kutsal Ada" anlamına gelmektedir. Ancak Amazonlar kıtadan döndükten sonraki söylence, Tanrıların Anasının adada hoş karşılandığını, adaya başka insanlarla birlikte Koribantlar adıyla bilinen Myrina'nın çocuklarının da yerleştiğini aktarmaktadır. Söylence ayrıca, şu an adada kullanılan misterlerin Myrina tarafından kurulduğunu ve tapınağın bir yasayla kutsallaştırılarak kaderinin belirlendiğini belirtmektedir."

Adadaki ikinci kutsal alan "Makedon Kutsal Alanı" denilen yerdir. Bununla ilgili olarak ise Plutarkhos (MS 1. yüzyıl) şöyle yazmaktadır: "Bize denildiğine göre Philip, Olympias ile aynı zamanda Samothrake'deki misterlere kabul edildikten sonra, hala gençken, yetim bir kız çocuğuna âşık oldu ve onun erkek kardeşi Arymbas'ın rızasıyla bu kızla nişanlandı." Plutarkhos'un bu aktarması, Samothrake'deki misterlere kabul edilişleri sırasında Makedon kralı II. Philip'in, gelecekteki eşi Olympia ile nasıl karşılaştığını açıklamaktadır. Bu tarihsel anekdot, aynı zamanda Argead Hanedanlığı'nın kutsal alana olan bağlılığını ve ardından Ptolemaios ve Antigonos Hanedanlıklarının MÖ 3. yüzyılda Kuzey Ege ve dolayısıyla Samothrake üzerinde egemen olmak

isterlerken bu kutsal alana olan sadakat politikalarını göstermektedir.

Deniz yolculuklarında bir sıkıntıyla karşılaşmamak ve daha iyi bir yaşama sahip olabilmek yanında, öldükten sonra sonsuz hayat için umut olan Samothrake Misterleri, yerel inançlar ile Hellen kültürünün süreç içinde birbirini etkilemesiyle ortaya çıkmış gibi durmaktadırlar. Bu bağlamda synkretize edilmiş kutsal varlıklar arasında; Axieros, Axiokersa, Axiokersos, Cadmilos, Harmonia Kabeiri'ler, Koribantlar, Ana Tanrıça ve Hekate ilk etapta belirtilmelidir. Adayın belirli bir tören silsilesi izleyerek kabul edildiği Samothrake Misterleri, kutsal alanda rahipler ve rahibeler eşliğinde kutlanan törenler, kurbanlar ve sunular içerecek yazının girişinde Burkert'ten alıntılan tanıma uydugu gibi, her seve rağmen halen gizemlerini korumaya devam etmektedir.

Seçilmiş Kaynakça

Aristophanes, *Clouds, Wasps, Pax*, (ed. H. Henderson), Harvard Univ. Press, LOEB, 1998.

Diodoros Siculus, *Bibliothekes Historikes*, (ed. C.H. Oldfather) Harvard Univ. Press, LOEB, 1933.

Diogenes Laertius, *Lives of Eminent Philosophers*, London, 1966.

Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. M. Ökmen, İstanbul, 1982.

Platon, *Euthydem*, (ed. W.R.M. Lamb), Harvard Univ. Press, LOEB, 1952.

Plutarkhos, *Moralia*, (ed. F. C. Babbitt), Harvard Univ. Press, LOEB, 1936.

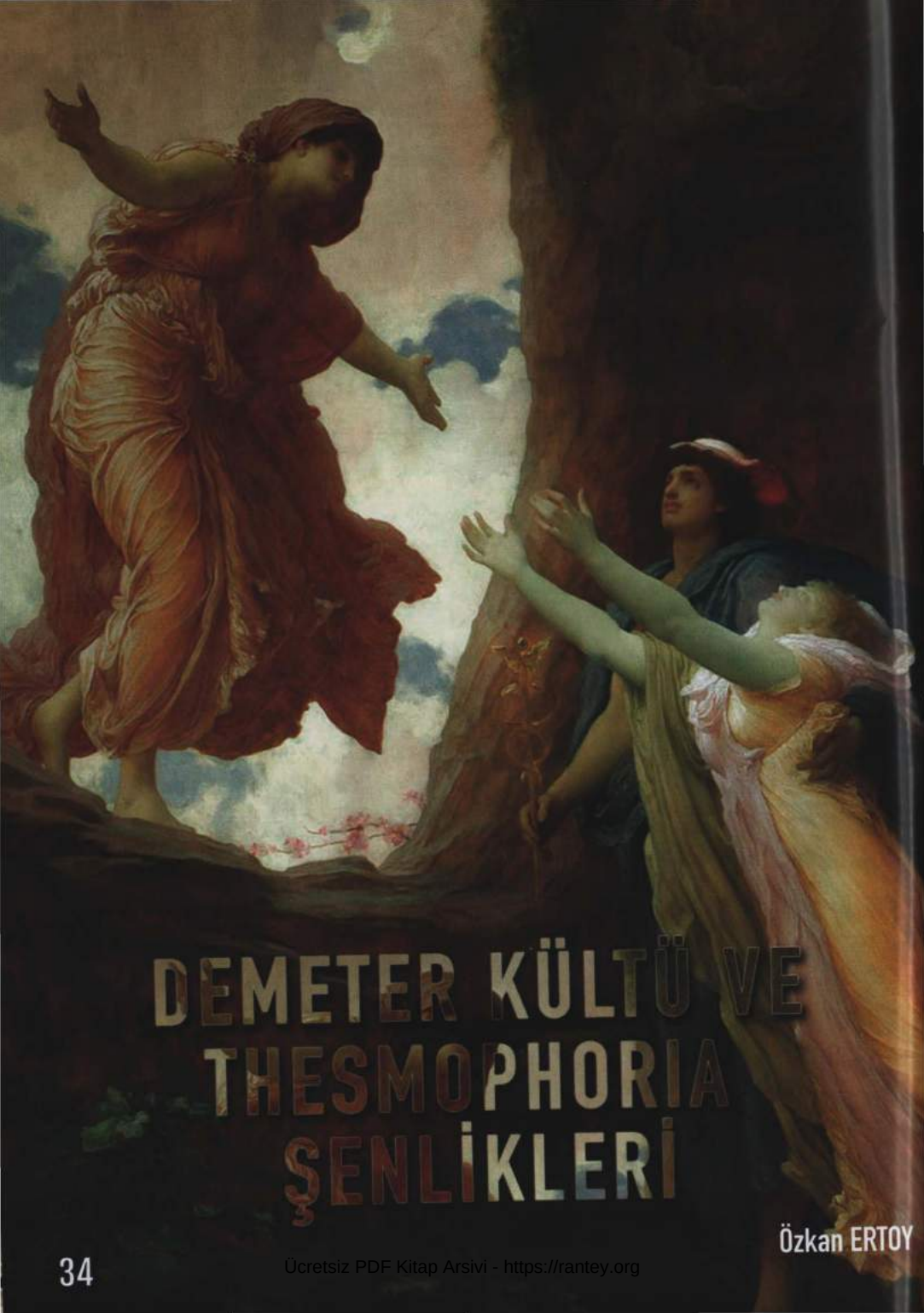
Strabon, *Coğrafya*, (çev. A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2000.

Burkert, W., 1993; "Concordia discors: The literary and the archaeological evidence on the Sanctuary of Samothrace", in N. Marinatos and R. Hägg (eds), *Greek Sanctuaries: New Approaches* (Routledge, London), ss. 178-191.

Burkert, W., 1999, *İlkçağ Gizem Tapıları*, (çev. S. Şener), İmge Kitabevi, Ankara.

Clinton, K., "Stages of Initiation in the Eleusinian and Samothracen Mysteries", *Greek Mysteries: The Archaeology and Ritual of Ancient Greek Secret Cults* (ed. M. B. Cosmopoulos), Routledge, London, 2005, ss. 50-78.

Cole, S. G., 1984, "Theoi Megaloi: The Cult of the Great Gods of Samothrace", *Etudes preliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain*, 96, Leiden.

DEMETER KÜLTÜ VE THESMOPHORIA ŞENLİKLERİ

Özkan ERTÖY

Efsaneye göre; Hades, kirlarda çiçek toplayan Persephone'yi kaçıır. Annesi, kederli bir halde her yerde arar onu. Ne var ki, ölümlü-ölümsüz kimse gönüllü olamaz gerçeği söylemeye. Ne nektar içer ne ambrosia ne de yikanır günler boyunca. Sonunda Helios, gerçeği itiraf eder. Demeter, Kronosoglu'na kızgın, ayrılır tanrılar arasından. Yeryüzüne, verimli topraklara, Eleusis'e gelir. Kral Keleos'un evine varıncaya dek kimse onu tanımaz. Yüreğinde yasla, yaşlı bir kadın kılığında yol kenarında oturur. Bu yol üzerinde halkın su aldığı bir çeşme vardır. Kralın kızları buraya gelir. Tanrıça, isminin Doso olduğunu, çocuk ve ev bakımından anladığını söyler. Kızlar içinde en güzeli Kallidike'nin söylediğine göre; Triptolemos, Dioklos, Polyxenos, Eumolpos, Dolichos ve babaları, buranın en güçlüleridir ve hepsinin de birer evleri ve karıları vardır, ancak dilerse, saraya da gelebilir. Dört kız, tanrıçayı saraya getirir. Kraliçe Metaneira ona tatlı şarap ikram ettiğinde, arpa-su-nane karışımı bir içecek ister. Kraliçe ona, soylu bir görünümü olduğunu söyler ve oğlu Demophon'u yetiştirmesini ister. Çocuk, tanrıçanın bakımında hızla büyür. Hicbir şey yiyip içmez ama tanrıça onu ambrosia ile ovar. Akşamları ise, ölümsüzlük kazansın diye ateşe tutar. Fakat bir akşam, Metaneira buna şahit olur ve çok korkar. Tanrıça da buna çok sinirlenir ve oğlanın artık ölümsüz olmayacağını ama sonsuz bir onura sahip olacağını belirtir. İşte o anda kimliğini açığa vurur ve tüm insanlardan, kendisi için bir tapınak yapmalarını ister. Kallichoron tepesi üzerinde inşa edilmesini, ayınlarının de yine burada düzenlenmesini buyurur. Görünümü birden değişir, gençlik, güzellik ve ışıltı sarar dört bir yanını. Sabah olduğunda Keleos öğrenir olamı biteni. Kral, meclisi toplar ve yükselen tepede tanrıçaya zengin bir tapınak yapmalarını buyurur. Tapınağın inşaatı bitip de herkes evine dönünce, tanrıça burada oturur kızının hasretiyle, ölümsüzlere kırgın. Tüm ölümlüler için de verimsiz bir yıl planlar. Arpa tohumları boş yere atılacaktır toprağa ve öküzler boş yere sürecektir tarlaları o yıl. Zeus, önce İris'i gönderir Demeter'e; ikna etmesi için onu, tanrılar arasına dönsün diye. İris, karalara bürünmüş tanrıçayı tapınağında otururken bulur ama razı edemez geri dönmeye. Tek tek tüm ölümsüzlere gelir sonra

ve tanrılar arasında istediği her onuru vermeyi vaat ederler. Yine reddeder tanrıça tüm ricaları. Güzel yüzü kızını görünceye dek, tohumu salıvermeyeceğini ve güzel kokulu Olympos'a dönmeyeceğini söyler. Bunu duyan Zeus, yeraltı karanlığına Hermes'i gönderir Hades'i ikna edip Persephone'yi tanrılar arasına getirsin diye. Hermes, hemen yeraltının derinliklerine iner. Zeus babanın, kendisinin Persephone'ye karanlıklar diyarından çıkarken yol göstermesi için yolladığını söyler. Annesi onu kendi gözleriyle görürse hem tanrılara hem ölümlülere olan öfkesi dinir belki diye. Bunu duyan Aidoneus (Hades), Zeus'un emrine karşı koyamaz Genç kız, neşe içinde gitmeye hazırlanırken, kocası çıkırmadan bal kadar tatlı bir nar meyvesi koyar ağzına. Annesinin yanında sonsuza dek kalmasını ister. Ardından tanrısal atlarını altın arabasına koşar ve eğercileri Hermes'in elinde tuttuğu bu arabayla yeryüzüne doğru yola koyulur Persephone. Eleusis'teki tapınağa varırlar. Anne-kız birbirlerine sarılırlar özlemle. Sevgili çocuğunu kucaklarken, bir şey yiyip yemediğini sorar. Yemediyse, orada annesi ve babasıyla kalabilecekleri bundan böyle. Ama eğer yemişse, aşağı dönecek ve ancak baharda yeryüzü çiçeklendiğinde tekrar gelecektir yeryüzüne. Kız, her şeyi açıkça anlatır annesine, kucaklaşırlar ve yatışırlar birbirlerine yüreğini sonra. Unuturlar kederi. Hekate gelir yanlarına, kutsal Demeter'in kızını sevgiyle okşar ve o andan sonra da hep yanında olur onun. Şimşek fırlatan gür sesli Zeus, Rhea'yı görevlendirir arabuluculuk için bu kez. Demeter'i çağırır tanrılar arasına, dilediği her onuru da bahşedecektir ona. Kızı, senenin üçte birini karanlıkta, üçte ikisini annesi ve diğer ölümsüzlerle geçirebilecektir. Bunun üzerine tanrıça, önce Rares ovasına gider. Bir zamanlar toprakları hayat veren bu yer, şimdi çoraktır. Arpayı saklamıştır çünkü güzel bilekli Demeter. Ama artık bahar gelince, tarlalarda dalgalanacaktır uzun başak taneleri ve bağlanacaklardır demeter halinde. Krallara gider sonra tanrıça. Kanun uygulayıcı Triptolemos'a, atların sürücüsü Diokles'e, güçlü Eumolpos'a ve insanlığın lideri Keleos'a. Gizemlerine dair ayrıntıları öğretir onlara. Bunlar öyle kutsal gizemler, ayinlerdir ki; kuralları ihlal edilmez, bakılmaz ve açıklanmazlar. Bu ayinlere katılmış olanlara ne mutlu ama gizemleri öğrenmeyenlere, ayinlere katılmayanlara ne fena. Onlar öldükleri zaman kasvetli karanlıklara hapsolacaklar ve gizemleri görmüş olanlarla aynı kaderi paylaşmayacaklar öte dünyada... Demeter ve kızı Persephone ile olan ilişkisi Eleusis'te böyle şekillenmiştir.

Dinsel açıda ölümden sonra mutlu bir yaşamı vaat eden bu Demeter miti insanın düşünsel anlamda ölümsüzlük arayışına çok önemli bir örnektir. Eleusis'te düzenlenecek olan gizemlerin başlıca temelini oluşturan bu olgu törenlerde insanların tanrıçayı taklit etmesine kadar gidecektir.

Demeter ve kızı Persephone onuruna her yıl düzenlenen bayramlar, tüm Yunan dünyasının katılımıyla gerçekleşen saygın dinsel kutlamalarının başında yer alırdı. Demeter adına kutlanan bayramlar, diğer tüm bayramlar gibi geçit törenleri, şöenler ve çeşitli oyunlardan oluşur, demoslar ya da kentler tarafından, amacına uygun olarak düzenli aralıklarla yapılırdı. Eleusis dinsel törenleri kapsamında Attika bölgesi genelinde Demeter ve

Kızı Persophone onuruna kutlanan sekiz büyük bayram vardı: Proerosia, Thesmophoria, Haloa, Khloia, Mikra Mysteria (Küçük Gizemler), Thargelia (Harmen), Skira ve Makra Mysteria (Büyük Gizemler). Eleusis'de yaklaşık olarak MÖ 750 yılında, söz konusu bu bayramlar çerçevesinde Eleusis gizem törenlerinin de düzenlenmeye başlamasıyla, yalnızca tanrı evi sayılan tapınakların aksine, kare planlı bir toplantı salonu ve üç tarafında halkın törenler sırasında oturması için basamaklı olan Telesterion inşa edilmiştir.

Demeter kültü kapsamında düzenlenen bayramlardan özellikle Thesmophoria ve Haloa bayramları yasal eşleri olan kadınlar tarafından kutlanırdı. Demeter kültüne bağlı söz konusu bu kadın ritüellerinin oldukça eskiye, Yunan öncesi (MÖ 2000) Akdeniz dinine ortak ana tanrıça tapınıma ait olduğu bilinmektedir.

Bayramlardan ilki, adını Demeter'in sıfatı olan Thesmophoros'dan alan Thesmophoria bayramı, ekin ekme zamanı olan Pyanopsion (Ekim-Kasım) ayının 9'u ile 13'ü arasında beş gün süren kutlamalarla gerçekleşirdi. Thesmophoros 'thesmoi'un taşınmasıdır' ve Thesmos da 'konulan' bir şeydir; genellikle bir 'yasa' ya da 'kural'dır ve 'yasa koyucu, yasa taşıyan, düzeni sağlayan' anlamına gelir. Bu sıfat Demeter'e evlilik tanrıçası olmasından dolayı yakıştırılmıştır. Bu bayramla alakalı en detaylı bilgiyi Samsatli Lukianus vermektedir: "Thesmophoria, Skirophoria da denilen gizem törenlerini kapsayan bir Yunan şenliğidir. Katılımcılar, çiçek toprakken Pluoton tarafından kaçırılan Kore efsanesi gereğince bu şenliği kutlardı.

Kore'nin kaçırıldığı yerde Eubouleos adında bir domuz çobanı sürüsünü otlatmaktaydı. Pluoton'un Kore'yi kaçırması için açtığı yarığa bu domuz çobanı da düşer. İşte, Eubouleos'un onuruna, Demeter'in kızı Kore'nin yeraltına kaçırılınca domuzların da düştüğü ve "megara" denilen bu yarıklara domuzların atılması bundandır. Törenlerin saflık kuralları üç gün gözledikten sonra, "bulucu"

denen kadınlar mağaralara inerler ve çürümüş kalıntıları arayıp bulduktan sonra da yukarı çıkarılırdı. Tapınağa getirilen bu kalıntıları sunağın üzerine koyarlardı. Sunak üzerindeki kalıntılardan bir parça eline geçiren kişi de bunu tohumluk ekinine karıştırıp tarlasına ektiğinde iyi bir ürün alacağına inanırdı. Ayrıca, mağaralarda aşağıya atılan domuz etlerini yılanlar olduğu söylenirdi. "Bulucu" denilen kadınlar gürlütu yaparak yılanları korkutup kaçırır ve aşağıya atılanlardan geriye kalanları alırlardı.

Yılanların kutsal yerler olarak kabul edilen bu mağaraları koruduğuna inanılırdı. Bir de benzer biçimde yapılan Arretophoria vardı. Bu da insanoglunun üremesi ile ürünlerin bereketini arttırmak amacıyla kutlanırdı. Katılımcılar bu kutsal yere gelirken yanlarında

yılanlara göstermek için hamurdan yapılmış erkek cinsel organı şeklinde mahrem nesneler ile çok çabuk büyüyen bir ağaç olmasından dolayı kozalaklı çam dalları getirirlerdi. Yanlarında getirdikleri bu nesneleri domuzlarla beraber kutsalda saydıkları mağaralara atarlardı. Domuzlar, insan ve hayvanların üremesini sağlayan bereket sembolleri olarak kabul edilirdi. Yani, insan soyunu uygarlaştıran Demetria'na (Tahıl Ana), bereketi sağlayan Demeter'e şükran sunusu olarak domuz sunulurdu. Yukarıda anlatılanlar bu eylemin mitolojik açıklamasıdır. Gerçekte bu ritüeller doğayı izlemekten başka bir şey değildir. Söz konusu bu Thesmophoria şenliği adını, Demeter'in "yasa koyucu, düzeni sağlayıcı" anlamına gelen Thesmophoros sıfatından alır."

Demeter/İsis heykel - MS 160-200 - Boston Güzel Sanatlar Müzesi

Pyanopsion ayının 10'unda denk gelen ve Thesmophoria denilen şenliğin ikinci günü kutlamaları yalnızca Halimos'da gerçekleşirdi. Burada kadın katılımcılar Demeter'e kurbanlar sunar ve Kolias yakınındaki sahilde dans ederlerdi. Kolias ve Halimos'da tanrıçanın tapınağı vardı. Halimos'daki kutlamalar, tohumların ekilmesi onuruna kutlanan yerel bir şenliğin yapıldığının göstergesidir.

Ayın 11'indeki kutlamalarına kathodos denilen şenliğin üçüncü gününün Atina'da kutlandığı ve tören alayının Phnyks tepesine doğru yürüyüşe geçmesi nedeniyle bu eyleme anodos (çıkış) ve kathodos (iniş) dendiği dışında bilgi bulunmamaktadır.

Pyanopsion ayının 12. gününe Nesteia (oruç günü) veya Meşe (beş günlük şenliğin tam ortasına işaret ettiği için "orta gün" denirdi. Kadınlar oruç tutar erkekler ile bir araya gelmezlerdi. Kentte kamu işleri yapılmaz, kurban kesilmez mahkumlar ise serbest bırakılırdı.

Beş günlük Thesmophoria şenliğinin son gününe Kalligeneia (iyi doğmuş ya da güzel doğum) denirdi. Kalligeneia'da her demostan bayramda kendilerini temsil etmek amacıyla "arkhousa" (kadın başkan) denilen ve demosun önde gelen kadınları arasından seçilen kadınlar tarafından tüm kadın katılımcılara bir ziyafet verilirdi. Kholargos demosuna ait bir yazıtta, Thesmophoria şenliğinde arkhousalar tarafından rahibelere kek sunuları yapıldığı geçmektedir. Kalligeneia adından da anlaşılacağı üzere güzel, sağlıklı çocukların doğması umuduna ve insan tohumunun iyi hasatı beklentisine yöneliktir.

Thesmophoria bayramı kutlamalarının hangi gününde yapıldığı kesin olarak bilinmeyen ve yalnızca kadınlar tarafından gerçekleştirilen başka ritüeller de vardı: Bunlardan ilki verimlilik ve doğurganlığı arttırması amacıyla yapıldığı sanılan ve "morotton" denilen yünden yapılmış bir kırbaç ile kadınların birbirlerine vurması ya da vurur gibi yapmasıdır.

Diğeri "zemia" denilen kefare kurbanın kesilmesi ve sonuncusu da kadınların habersizce birbirlerini kovalaması temeline dayanan "diagma" ve "Khalkis" kovalaması ritüelleridir.

Sonuç olarak bu bayramlar çerçevesinde, ölümden sonraki mutlu yaşam gibi günlük hayatta olduğu kadar öldükten sonra da mutluluk isteyen kişilerin ilgisi Demeter gizemlerinde yoğunlaştırılmıştır. Burada kutlanan bayramların esas amaçları; cinsel ilişkiden uzak durarak, nefsi köreltme, işlenen suçlara karşılık kurban adama; arınma, tanrıçanın kızını kaybedince yaşamış olduğu acının canlandırılması ve bütün bu olayların sonunda bereketli tarım ve evlilikler için ziyafettir. Bölge Roma hakimiyetine girdikten sonra da önemini artırarak ritüeller yapılmaya devam edilmiştir. Ritüellerin gizlilik içerisinde yapılması ve ritüeller hakkında konuşmanın yasak olması nedeniyle bu gizemler hakkında oldukça az bilgiye sahibiz. Gizlilik sayesinde edinilen bilginin önemi insanlarda bir merak unsuru uyandırmış olacağı ki Eleusis kenti Telesterion'u her geçen yüzyıl kendini zoraki olarak katılımcıları karşılamak amacıyla büyütülmüştür.

Bu gizemler sayesinde Atina korumasında da bulunan kent çok uzun süre etkin olmuş fakat pagan kültlere karşı Theodosius'un başlattığı savaşa dayanamayıp önemini yitirmiştir.

Seçilmiş Kaynakça

Antik Kaynaklar

Aristophanes Thesmophoriazusai / Thesmophoria Festivalini Kutlayan Kadınlar, s. 80-81.

Lukianos. Lukianos. 80,VII.4.

Pausanias Pausanias, X.38.11

Modern Kaynaklar

Deubner 1932 L. Deubner. Attische Feste. Berlin, 1932, s. 44-45. Foley 1999 Helene P. Foley, The Homeric Hymn To Demeter, Princeton University Press, Princeton 1999, s. 2-4, 26.

Kerenyi 1967 C. Kerenyi. Eleusis: Archetypal Image of Mother and Daughter.

New York, 1967,138. Mylonas 1969 G. Mylonas. Eleusis and the Eleusinian Mysteries. Princeton, 1969, s.189.

SERAPİS KÜLTÜ VE YANSIMALARI

Ömer Can TAŞPINAR

*Temple de Serapis
à Pompéi*

Çoğu kişi tarafından bilindiği gibi, Mısır'da yer alan tarih öncesi inancın temelinde totem yer almaktadır. Bu durumun en belirgin göstergesi, Mısır'da yer alan köylere totem olan hayvanların isimlerinin verilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hayvanlara örnek olarak; çakal, yılan, köpek, şahin vb. gibi seçimler gösterilebilir. Sonraki evrelerde bahsi geçen hayvanların kimisi, insan vücuduna girerek farklı güçleri temsil eden ilahlar olmuşlar ve Mısır'ın siyasi birliği içinde Mısır Panteonu'na dahil edilmişlerdir.

Anadolu'da birçok tanrı/tanrıça inancı yer almakta ve bu inanç çeşitliliği dönem ilerledikçe artmaktadır. Bu çeşitlilikte ticari faaliyetlerin önemli bir yeri vardır. Çoğu ticari faaliyetin Anadolu üzerinden yapılması, Mezopotamya, Yunanistan, Roma gibi noktalarda yer alan kimi inanışların farklı şekillerde Anadolu'ya gelmesini sağlamıştır. Buna örnek olarak Mısır kökenli bir inanış olan Serapis inancı gösterilebilir.

Klasik döneme bakıldığında hiçbir yazar, tanrı Serapis'ten yahut onunla ilgili bir mitolojiden bahsetmemektedir. MÖ 4. yüzyılın sonlarına doğru Serapis anlatıları yalnızca birkaç yazıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Serapis inancının yoğun olarak yaşandığı dönem MÖ 3. yüzyılda olarak görülmektedir. Hellenistik Dönem'e gelindiğinde, Serapis inancının popülaritesinin doruğa çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Apidos (Mısır) kentinden ele geçen bir yazıtta Serapis ölüm tanrısı olarak nitelendirilmektedir. Hellenistik Dönem'de tanrı Osiris'in kült merkezi olan bu kentte yaşayan Mısırlılar Osiris adını kullanırken, Hellen halkı Serapis adını kullanmışlardır.

Serapis gök tanrısı Zeus'un özelliklerini ve itibarını yansıtmaktadır. Bu durum "Zeus Serapis" ya da "Helios Zeus Serapis" olarak bilinmektedir. Serapis bunun yanı sıra; Asklepios'tan sağlık, Osiris ve Hades'ten ölüm tanrısı özelliklerini de almıştır. Genel olarak betimlemelerde başında kalathos, elinde ise cornucopiae ile bereket ile özdeşleştirilmiştir. Üzerinde Khthonik elbise ile Hades'e benzer olarak görülmektedir. Tanrı Serapis ayrıca Hades, Zeus, Poseidon, Dionysos, Adonis gibi tanrıların yetenek ve özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Serapis'in rahipleri tanrının ağzından şu sözleri söylemişlerdir:

"...Başım, cennetin göğüsüdür, belim okyanustur; ayaklarım yeryüzünün yaratıcısı, kulaklarım gökyüzünde aslıdır; uzakları gören gözlerim ise parlak güneşin ışığıdır."

Serapis ile ilgili en eski ve en yaygın tanım kral I. Ptolemaios dönemine (MÖ 305-283) tarihlendirilmektedir. Çoğu antik yazar, Serapis'i diğer ulusal tanrılar ile aynı görmektedir. Diodorus Siculus (MÖ 1. yüzyıl) Serapis'i tanımlarken, Hellen halkının bir kısmının Osiris, bir kısmının Dionysos veya Ammon, kimisinin Pan ya da Pluton olarak hitap ettiğini aktarmaktadır. Tacitus'da (MS 1. yüzyıl) Serapis'i benzer bir şekilde tanımlamıştır: Hasta bedenleri iyileştirdiği için Asklepios, ayrıca Serapis'i bazen Osiris bazen Jüpiter olarak adlandırmıştır. Kyrius Alexandrinus (MS 4. yüzyıl) Serapis'in Pluton değil, aksine Osiris veya Apis olduğunu belirtmiş ve "Osirapis" gibi tek isimle karşılaştığında ise Osiris ve Apis birleşimi tek bir tanrı olarak görmüştür.

Serapis adının etimolojisi ile ilgili olarak, modern araştırmacı-lardan Ulrich Wilcken, Serapis adının Memphis kentinin bo-ğası Apis ile Osiris'in birleşiminden doğduğunu ileri sürer ve bu görüşünü antik yazarlardan Nymphodorus, Phylarchus ve Athenodorus ile ispatlamaya çalışır. Antik Yunancada Σάραπις (Sarapis) veya Σέρραπις (Serapis) olarak geçer; Σόραπις şeklin-de yazılışı da ender olarak görülmektedir. Latince de ise Sera-pis şekli yaygındır. Az da olsa Sirapis şekli de görülmektedir.

Plutarkhos'a göre Serapis adı, antik Yunancada "gülümsemek" anlamına gelen "σάπειν" mastarı ile ilişkilidir. Bu düşüncenin kanıtı da Mısırlıların kutladığı "sevinç" anlamına gelen "Sai-rei" (Σαίρει) adlı bayramın varlığıdır.

Tanrı Serapis'in adını ve karakterini aldığı Apis boğası, tanrı Osiris'in ruhunu temsil ettiği düşünülen kutsal boğadır. He-rodot, Apis boğasının bazı özelliklere sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Herodot'a göre beyaz lekeleri olan siyah renkli bu boğanın başında üçgen şeklinde bir işaretin yanında, alnın-da beyaz bir üçgen ve sırtında akbabaya benzeyen bir başka simge olmalıdır; sağ yanında bir hilal, dili üzerinde ise hamam böceğine benzeyen bir işaret vardır; ayrı-ca kuyruk tüylerinin çift olması gerekmektedir.

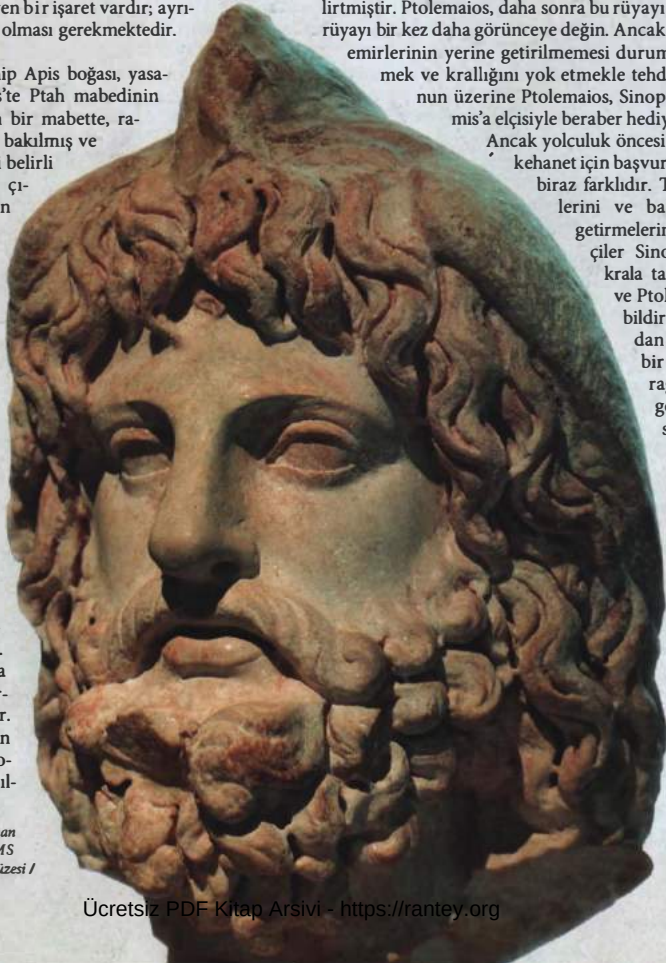
Bütün bu özelliklere sahip Apis boğası, yasa-dığı müddetçe Memphis'te Ptah mabedinin karşısında yapılmış olan bir mabette, ra-hipler tarafından özenle bakılmış ve beslenmiştir. Gündüzleri belirli zamanlarda açık avluya çı-karılan kutsal boğanın her hareketinden rahipler bir anlam çıkarmış-lardır. Bu hayvanın ölümü Mısırlılar için büyük bir mateme neden olduğu gibi, yeni bir Apis boğası-nın doğusu da büyük sevinç gösterilerine sebep olmuştur. Ölen boğalar mumyala-narak büyük cenaze törenleri düzenlenir ve Sakkar'a'da bulunan yeraltı galerindeki la-hitlerine konulurdu. Bu kutsal hayvan için düzenlenen ayinler, Sa-rapeum adı verilen ma-bette yerine getirilmiştir. Mısırlıların inançlarına göre Apis ile Osiris bir-birleriyle yakın ilişkilidir. Hatta Osiris öldükten sonra ruhunun Apis bo-ğasına geçtiğine inanıl-mıştır.

Kartacada bulunan
Serapis büstü - MS
2.yy - Louvre Müzesi /
Fransa

Erken Ptolemaioslar Döneminde Hellenler Osiris-Apis'i kendi tanrıları olan Hades ile özdeşleştirmişlerdir. Bu tanrı Mısırlılar arasında Serapis olarak bilinmektedir. Serapis'in hem Hellen hem de Mısırlılar tarafından saygı görmesi, MÖ 250 yılları-nan sonraya rastlar.

Tacitus'a göre, Büyük İskender'in ölümünün ardından impara-torluk parçalanırken Mısır'ı alan ve İskenderiye kentini kuran Ptolemaios I Soter (MÖ 305-283) Serapis kültürünün kurucu-sudur. Tacitus şöyle aktarır: "Ptolemaios I, rüyasında çok ya-kışıklı ve tanrısal güzellikte genç bir erkek görür. Genç, krala en sadık arkadaşlarını Pontus'a gönderip heykelini bulup ge-tirmelerini bunun krallığa ve ülkeye refah, güç ve ün getirece-ğini söyler. Daha sonra parlak bir ateş şeklinde göğe yükselir." Kral gördüğü rüyanın yorumu için Mısır rahiplerine başvurur ancak onlar yabancı memleketleri ve Pontus'u yeterince bil-medikleri için Atinalı Timotheus'u ve Manetho'yu önerirler. Timotheus, Pontus'u gezmiş olan seyyahlardan, burada "Sino-pe" (Sinop) adlı bir kent ve kentten çok uzakta olmayan "Jupi-ter Dis" tapınağı olduğunu ve tanrının heykelinin de yanında "Proserpine" adlı bir tanrıçanın heykelinin olduğunu da be-lirtmiştir. Ptolemaios, daha sonra bu rüyayı unuttur. Ta ki, aynı rüyayı bir kez daha görüncye değin. Ancak bu kez, genç adam emirlerinin yerine getirilmemesi durumunda kralı öldür-mek ve krallığını yok etmekle tehdit etmektedir. Bun-mun üzerine Ptolemaios, Sinope kralı Skydrothe-mis'a elçisiyle beraber hediyeler göndermiştir.

Ancak yolculuk öncesi Apollon Pythios'a kehanet için başvurur. Tanrının yanıtı biraz farklıdır. Tanrı oraya gitme-lerini ve babasının heykelini getirmelerini söylemiştir. El-çiler Sinope kentine gelip, krala tanrının buyruğunu ve Ptolemaios'un isteğini bildirirler. Ancak ara-dan üç yıl gibi uzun bir süre geçmesine rağmen kral heykeli geri verme konu-sunda kararsızdır. Ptolemaios ise bu isteginden hiç vazgeçmez. Bu zaman zarfında Sinope ken-tinde hastalık, felaketler ve olumsuz olay-lar baş gösterir. Halk bunu tan-rının öfkesine yorumlar ve heykelin veril-mesini isterler. Heykel kendini bizzat gemiye çıkarır üç gün içinde heykel İs-kenderiye varır.

*Persephone (Isis), Kerberos ve Serapis (Hades) - Roma
Dönemi - Heraklion Arkeoloji Müzesi / Yunanistan*

Plutarkhos'a göre Ptolemaios rüyasında Pluton'u görmüş ona Sinop'tan heykelini alıp getirmesini söylemiştir. Heykel Mısır'a yerleştirildikten sonra ise Mısırlılar arasında Serapis adını aldığını belirtir. Timotheus ve Manetho Serapis heykelinin Hellenlerin yeraltı tanrısı Hades olduğunu söylerler. Serapis'in, Hades'in Mısırlılar arasındaki adı olduğunu belirtirler.

Tanrı Serapis, Ptolemaios devletinin resmi tanrısı olarak tanrılar ailesinin başına geçmiş, MÖ. 3. yüzyılın ortalarından itibaren İsis'le birlikte tüm Mısır tanrılarının temsilcisi sayılmıştır. Sarayın yaptığı sürekli propaganda sonuç vermiş ve Mısır'ın bu iki tanrısı (İsis ve Serapis) ülke sınırlarının dışına çıkmıştır. Önce Mısır'ın nüfuzu altında bulunan deniz aşırı ülkelere, devamında ise Ege denizi kıyılarına ve Yunanistan'a kadar uzanmıştır.

Hellenistik Dönemde ele geçen Serapis heykellerinin büyük bir çoğunluğu, kültür ortaya çıktığı ve yayıldığı İskenderiye Serapeum'undaki heykelin benzeri şeklinde işlenmiştir: Serapis tahtta oturur durumda bol dökümlü, chiton ve himation giymiştir. Başında kalathos taşımaktadır. Yukarıya kaldırdığı sol elinde genel olarak asa veya mızrak tutmaktadır; sağ eli ise, tahtın yanında oturan üç başlı Kerberos üzerindedir.

Tanrının kalın saçları yüzünü çevrelemekte ve boynunun arkasına, enseye düşmektedir. Alnı üzerine iki ya da üç veya beş dalgalı kâkül sarkmıştır. Uzun ve bukleli sakal, yaklaşık orta kısımda iki yana doğru açılmıştır. Bıyığı da buklelidir ve her iki yana uzanmaktadır.

Tanrı Serapis, Hellenistik Dönemde başka tanrıların özelliklerini almaya devam etmiştir. İskenderiye'de, Memphis'te, Fayyum'da, Anakara'da ve adalarda yaşayan Hellen halkı, Serapis'i cana yakın görüp, Klasik Dönemin geleneksel kendi şehir tanrılarıyla beraber almışlar ve ihtiyaçlarına cevap verdiği için de, bu yabancı tanrıya inanmaya başlamışlardır. Hellenistik Dönemin din alanındaki eksikliği dışarıdan gelen bu yabancı dinin yayılmasında büyük bir etken olmalıdır. Çünkü bu inanç, krallar ve komutanlar, tüccarlar ve köleler ile Hellenler ve Doğulular arasında kısa sayılabilecek bir süreç içerisinde yayılmıştır.

• Serapis betimli kandil - Mısır - Petrie Müzesi

Ege adalarından gelen Mısır tanrılarına adanmış yazıtların ve arkeolojik bulguların büyük bir çoğunluğu Delos adasından gelmektedir. Burada ele geçen 19 adak yazıtı, ada üzerindeki Mısır kültürünü daha MÖ 3. yüzyılda yaygı olduğunu belgelemektedir. Adada ayrıca üç Serapion'un varlığı da bilinmektedir. En önemli buluntular arasında genellikle Serapis kültüründe kullanılmış olan *οσπός* (thesauros) örneği verilebilir. Bu adak kumbarası, Ptolemaioslar'ın askerleri tarafından İsis, Serapis ve Anubis'e adanmıştır.

Kyklad adalarının çoğunda İsis ve Serapis kültürünün yaygınlığı, MÖ 2. yüzyıla rastlar. Bu adalar içinde Thera adasının ayrı bir önemi vardır. Çünkü yalnızca bu ada Ptolemaioslar'ın egemenliği altında kalmış ve MÖ 2. yüzyıla kadar da Ptolemaioslar'ın karargâhı olarak kullanılmıştır. Adada ele geçen Serapis kültüne ait buluntular MÖ 3. yüzyıla işaret etmektedir. İsis ve Serapis kültüne ait izler Anadolu'da, sadece Mısırlıların egemenlik sürdürdükleri topraklarda değil; ticari ilişkilerin yaşandığı kentlerde de görülmektedir.

Yukarda da bahsedildiği gibi Lindos'ta Mısır tanrıları adına düzenlenen kutsal törenlerin MÖ 3. yüzyılın ortalarından itibaren MS 1 yüzyıla kadar sürdüğü bilinmektedir. MÖ 170 yılına tarihlenen bir yazıt üzerinde İsis ve Serapis bir ara görülmektedir. MÖ 88 yılında, Mithridates Rhodos'a saldırıdığı anda, bu şehirde İsis'e adanmış bir kutsal alanın varlığı bilinmektedir. Rhodos sikkelerinde ise (MÖ 1 ve MS 1 yüzyıl) Serapis, "Helios Zeus Sarapis" gibi ışın-lı tacıyla işlenmiştir. MÖ 2. yüzyılın sonunda veya MÖ 1. yüzyılın başındaki sikkeler üzerinde ise İsis, başında boy-nuzlarla çevrili güneş diski veya tüyden oluşan geleneksel başlığı ile görülmektedir.

Serapis, İsis ve Harpocrates

Phoiniks'de, MÖ 3. yüzyıl veya biraz daha erken bir tarihte Serapis rahiplerinin varlığından söz edilmektedir. Syme adasındaki bu kültün varlığı, kült rahiplerinin listeleriyle belgelenmiştir. Bu yüzyılın sonrasında ise, Serapis ve İsis'in birleştiği görülmektedir. Ege'de iki büyük ada olan Girit ve Euboea'da da Mısır tanrılarının varlığı bilinmektedir. Mısır sıklıkla ilişkilerinde olan Girit adasının tümü üzerinde olmasa da Itanos ve Gortyna kentlerinde Ptolemaioslar'ın bir karargâhı vardır. Bu karargâh aracılığıyla Mısır ile Girit arasındaki askeri iletişim (işbirliği) ile Mısır tanrı kültürünün MÖ 3. ile 2. yüzyılın ortalarından itibaren bu kentlerde yayıldığı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Hellenistik Döneme ait buluntular çok sönüktür. Gortyna'da MÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir İseum'da, daha çok Ptolemaios propagandası yapılmaktadır.

Akdeniz havzasında yaygınlaşan kült, Roma'ya girmekte gecikmemiştir. Başta Roma İmparatorları olmak üzere bu kült üzerinde baskı kurulmaya çalışılmışsa da kült, Caligula Dönemi'nden itibaren Roma'da resmen kabul görmeye başlamıştır. Caligula'dan sonra gelen imparatorlar tarafından da bu kült ilgi görmüş ve kült taraftarlarının sayısı artmıştır. Tanrı Serapis adına adanmış tapınakların çevresinde tanrıça İsis'e adanmış küçük şapel ya da atlarlar yer almaktadır.

Hellenistik Dönem'den itibaren birbirlerinin eşi şeklinde bir bütün olarak görülen İsis ve Serapis, Roma İmparatorluğu içinde de aynı kült alanlarına sahip olmuşlardır. Bu nedenle İsis'in Roma İmparatorluk Dönemindeki yayılım şekli ve kültü için uygulanan politika Serapis için de geçerli olmuştur.

Seçilmiş Kaynakça

Fraser, P. M. "Two Studies on the Cult of Sarapis in the Hellenistic World" *OpAth* 3, 1960, 1-54.

Freeman, C. *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları* (Çev. S. K. Anrı) (2003).

Işık, A. *Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk Döneminde Paphlagonia ve Pontus Bölgesi Kültürleri* (İstanbul Üniversitesi, yayınlanmamış doktora tezi, 2004 İstanbul).

Kart, E. *Anadoluda İsis ve Sarapis Kültü ve Bunun Kaunos'ta İzleri* (Muğla Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, Muğla).

Özkan, Ç. *Anadoluda Helenistik ve Roma Dönemine Ait Doğru (Mısır) Kökenli Kült ve Kült Alanları* (Ankara Üniversitesi, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2002 Ankara).

Stambaugh, J. *Sarapis under the early Ptolemies*, *EPRO* 25 (1972).

Takács, S.A. *Isis and Sarapis in the Roman World*, *EPRO* 124 (1995).

Zeus herkeslerden üstün tuttu onu,

Pahalı armağanlar verdi ona,

Payı vardır onun karalarda, ekinsiz denizlerde,
Yıldızlı göklerde bile payı vardır, Ölümsüzlerin saygısı büyüktür ona,

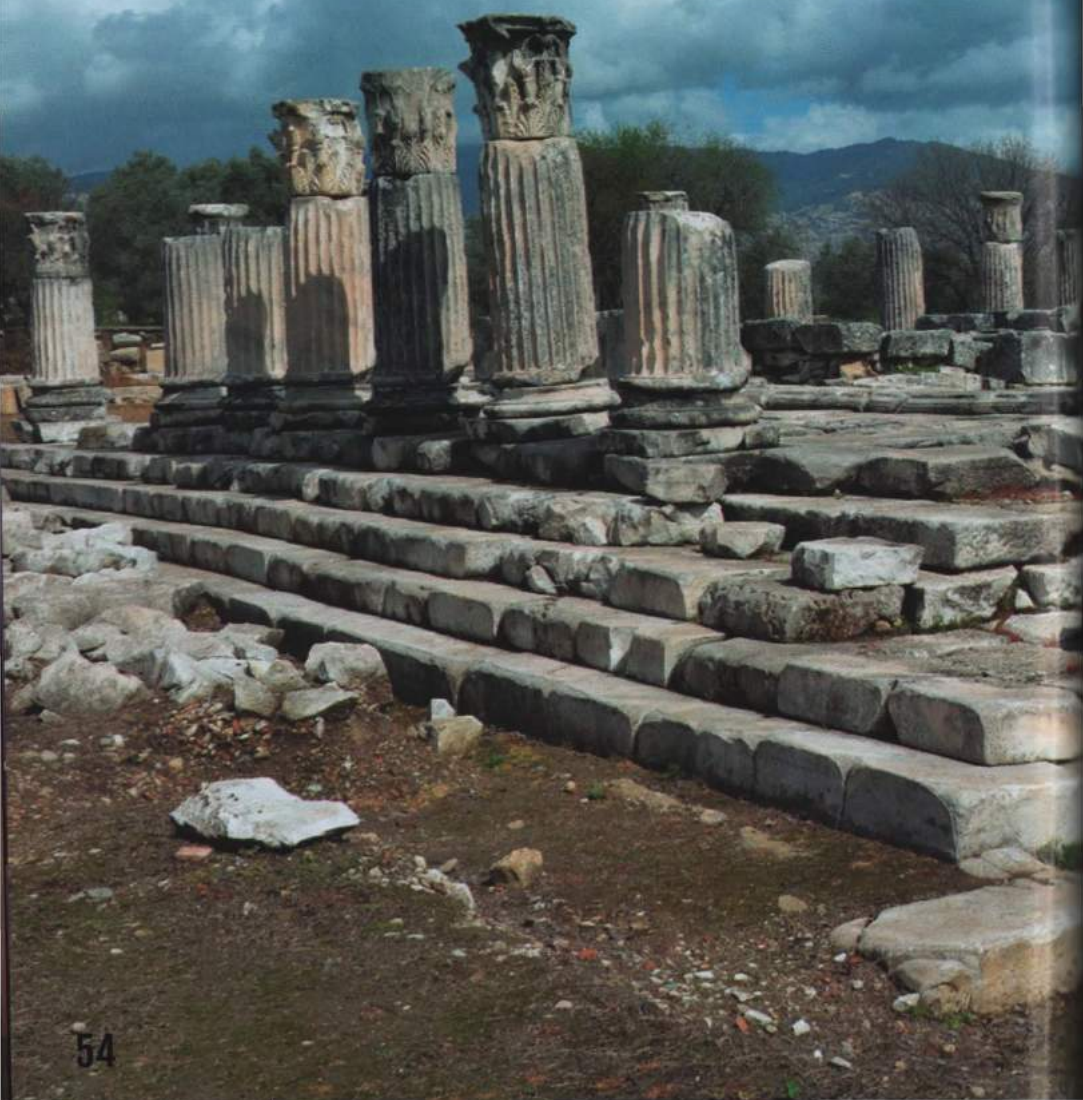
Bugün yeryüzünde kurban kesen her ölümlü
Hekate'nin adını anar yakarışlarında,

Kimin dileğini iyi karşılarsa o tanrıça
Onun elde edemeyeceği şey yoktur,

HEKATE TAPINIIMI

Hekate'nin atribüleri (simgeleri) içinde en dikkat çekicileri hançer, kırıbaç, yılan, meşale ve anahtar olmuştur. Dişi köpek veya kurt, tanrıçanın kutsal hayvanlarındandır. Hekate'nin geç dönem kültlerinde Aegina ve Samothrake kült alanlarında yapılan, özellikle orgiastik (cinsel) gizemli rituellerde köpeklerin Hekate'ye sunulduğu bilinmektedir. Köpeklerin özellikle gece saatlerinde havlamaları da yine Hekate ile ilişkilendirilir. Hekate gecenin geç saatlerinde görülür, karanlığı meşalesi ile aydınlatır ve yanında ona eşlik eden vahşi köpekler ile gecenin derinliklerinde gezmektedir. Romalı yazar Nonnus "Dionysiaca" adlı kitabında Hekate'den Skylakophos (köpek yetiştiricisi ya da bakıcısı) ve Philoskylakos (köpek-seven) olarak bahsetmektedir. Köpek seven ya da yetiştiren bir tanrıçaya ayrıca "köpek kurbanı" ritüelinin gerçekleştirilmesinde bir tezahül söz konusudur. Burada ritüellerin döneminlere göre değişkenlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Aslında köpek kurbanı ile köpeklerin ruhlarının tanrıça ile birleşmesi veya gitmesi ile açıklanabilir.

Antik kaynaklardan elde edilen verilere göre adından "Trivia" olarak da bahsedilen Üçlü Tanrıça Hekate'nin, yol kavşaklarında huzursuz ruhları avladığını ve bu olayı da özellikle akşam yemeklerinden sonra dolunay esnasında gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Arkasında gizli bir orduyla yol kavşaklarında dolaşan tanrıçanın kızgınlığını yatıştırmak ve hayaletlerden korunmak amacıyla buralara yiyecekler bırakılırdı.

Anadoluda Hekate kültü ile ilgili en eski kalıntılara Miletos'daki Apollon Delphinos kutsal alanından bulunan arkaik döneme ait yuvarlak sunakta rastlanılmıştır. Bu eser üzerindeki yazıtta sunağın Hekate'ye adandığı yazılmaktadır. Yine Phrygia'daki Akmonia kentinden ele geçen bir adak yazıtında Phoibos ve Hekate Soteria ismi geçmektedir. Bununla beraber Phrygia Roma dönemi mezar stelleri üzerindeki anahtar kabartması, Hekate'nin Hades'in kapısını koruduğunu göstermektedir. Kariada Hyllarına antik kentinden ele geçmiş yazıtlı arşitrav bloğunda da Hekate'nin ismi Apollon ile birlikte geçmektedir. Marmara Denizi'nin güney kıyısındaki Kyzikos, Lampsakos ve Panormos (Bandırma) gibi bazı merkezlerde Hekate isminin veya tasvirine rastlanılmıştır. Şüphesiz ki tanrıça Hekate'nin en yoğun olarak tapınım gördüğü, Dünya'daki tek Hekate tapınağı, Karia bölgesinde Lagina'da bulunmaktadır. Burası aynı zaman da talebun da merkeziydi. Lagina Kutsal Alanı'nın Arkaik ve Klasik dönemlerde nasıl bir görünüm kazandığı ile ilgili bilgiler oldukça yetersizdir. Ancak duvar üzerine kazınmış olan Senato kararına göre, Hekate Tapınağı'nın MÖ 81'de kesin olarak hizmet verdiğini söyleyebiliriz. Pseudo-dipteros planlı olan tapınağın önündeki yol, Stratonikeia ile Lagina arasındaki Kutsal Yol olmalıydı.

Hekate ile ilgili en önemli verilere ise, kabartma frizlerinden ulaşmaktaız. Her bir cephesinde farklı konunun işlendiği tapınağın frizleri Lagina'da ilk kazı çalışmalarını başlatan Osman Hamdi Bey tarafından İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne

götürülmüştür ve halen orada sergilenmektedir. Doğu cephe'de Zeus'un doğum miti, batı cephe'de Tanrılar ve Çıganthlar arasındaki savaş, güney cephe'de Karia tanrıları ve kahramanları, kuzey cephe'de ise Amazonlar ve Yunanlar arasındaki işlenmiştir.

Lagina Hekate Tapınağı dışında, özellikle Karia ve Phrygia Bölgelerinde çok sayıda Hekate tiplmesi ele geçmiştir. Tanrıça Hekate erken dönemlerde tek gövdeli, üç kafalı ve altı kollu (Pergamon Zeus Sunağı- Doğu Frizi) olarak betimlenmiştir. Bu kabartmalarda ellerinde mızrak, meşale ve kılıç kalkan tutmuş bir durumda betimlenen Tanrıça Hekate titan soylu bir tanrıça olmasına rağmen tanrıların yanında Gigantlara karşı savaşırmaktadır.

Hekate geç dönemlerde ise üç gövdeli, üç kafalı ve altı kollu olarak

Trimorphomis tiplmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Onun bu üçlü formu, Cennet, Dünya ve ölümler alemindeki gücünün simgesel bir anlatımıdır ve Ephesos Artemisi'yle benzerlikler göstermektedir. Genellikle yol kavşaklarına, tapınak yakınlarına, şehirlerin çıkış ve girişlerine yabancıların korunması amaçlı olarak "Hekateion" olarak adlandırılan heykeller konumlandırılmıştır. Bu formun ilk bilinen örneği Klasik Dönemin ünlü heykeltıraşı

Alkamenes'in "Hekate Epipyrgidia" tiplmesi ile yapılmıştır.

Hekate kültüründe yer alan ritüeller ile ilgili bilgilerimiz kısıtlı olsa da Hekate onuruna düzenlenen festivallerden bahsetmek gerekir. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi Hekate kutsal alanında dört yılda bir düzenlenen Hekatesia Romaia şenlikleridir. Hekate kültü, MÖ 81'de Roma kültürüyle birleştirilmiştir. Festivalde hem Hekate hem de Roma onuruna para dağıtıldığı bilinmektedir.

Diğer önemli şenlik ise anahtar taşıma olarak adlandırılan geçitli oyunların sergilendiği, Hekate tapınağına ait olan anahtarın Lagina'dan kente getirilip geri götürülmesiyle gerçekleşen şenliktir. Stratonikeia ve Lagina Hekate Kutsal Alanı arasında kalan Kutsal Yol şenliklerin ana noktasını oluşturmaktaydı. Bu şenlikler yeraltı dünyasının anahtarının Hekate'de olduğunu gösterirken, aynı zamanda Hekate kutsal alanının da Stratonikeia'ya bağlı olduğuna işaret etmektedir.

Her yıl düzenlendiği kabul görülen ve ayın otuzuncu gününde (dolunay zamanlarında) tanrıçanın doğum gününü kutlamak için düzenlenen törenler de Hekate ritüelleri arasında önemli bir rol oynamaktadır. Kentte mi yoksa kutsal alanda mı düzenlendiği tam olarak bilinmeyen bu törenlerde, tpki Hekatesia Romaia şenliklerinde olduğu gibi halka para dağıtıldığı bilinmektedir. Tapınak naosu içerisinde düzenlenen ancak nasıl yapıldığı konusunda kesin veriler elde edemediğimiz gizli dinşel törenler ise MS 2. Yüzyıldan sonra belirli aralıklarla düzenlenmeye başlamıştır.

Hekate onuruna düzenlenen bu şenliklere halkın ilgisi oldukça yoğun olmuştur. Bu ilgi de tabii ki şenlikler boyunca dağıtılan yemek, para ve ödüllerin etkisi büyüktür. Kesilen kurbanların en yağlı kısmı altardaki sunakta yakıldıktan, yükselen dumanlarla beraber törenin ihtişamı artıyordu. Kesilen eller katılcımlarla dağıtılırken, kentin zenginleri halka para ve yiyecek yardımıyla bulunarak saygınlık kazanıyordu.

Tüm bu anlattıklarımın yola çıkarak diyebiliriz ki erken dönemlerde Hesiodos'un Thegoniası'nda övgüyle bahsedilen, Zeus'un diğer tanrılardan ayrıcalıklı tuttuğu ve önemli yetkiler verdiği Hekate geç dönemlere doğru cadılık imajına bürünerek herkesin korktuğu, ürkütücü bir tanrıça olarak anılmaya başlanmıştır.

"Sana yalvarıyorum, sevgili yol kavgacıları tanrıçası Hekate! Cennetin, denizlerin ve yeraltının safran renkli örtülü tanrıçası, Kabirlerde ölümün ruhlarıyla büyük gizemlerin sahibi,

Perses'in kızı, geyiklerin arasında coşan, yaban hayatın ve el değmemiş doğanın aşkı olan, Geçeden gelen, köpeklerin koruyucusu, fethedilemez ve yenilmez kraliçe,

Korkutucu bir ses ile kükreyen, ilgi uyandıran çehreye sahip olan,

Boğaların baş tanrıçası, dünyaların gizemli anahtarlarının sahibi,

Gençliği büyütüp besleyen, dağlarda gezen peri, hükümdar tanrıça

Ulu tanrıça, sana yalvarırım beni kutsal yolundan ayırma,

Her zaman hoşnut ve zarif bir kalp dilerim...

Seçilmiş Kaynakça

Akyürek Ş. (2006) Anadolu Hekate Korpusu ve Çeşitli Müzelerde Hekate Eserler Üzerinde Çalışmalar. Bir Ön Rapor, Arkeoloji ve Sanat 121, 59-67.

Athanassakis A. (2013) The Orphic Hymns. Baltimore, John University Press.

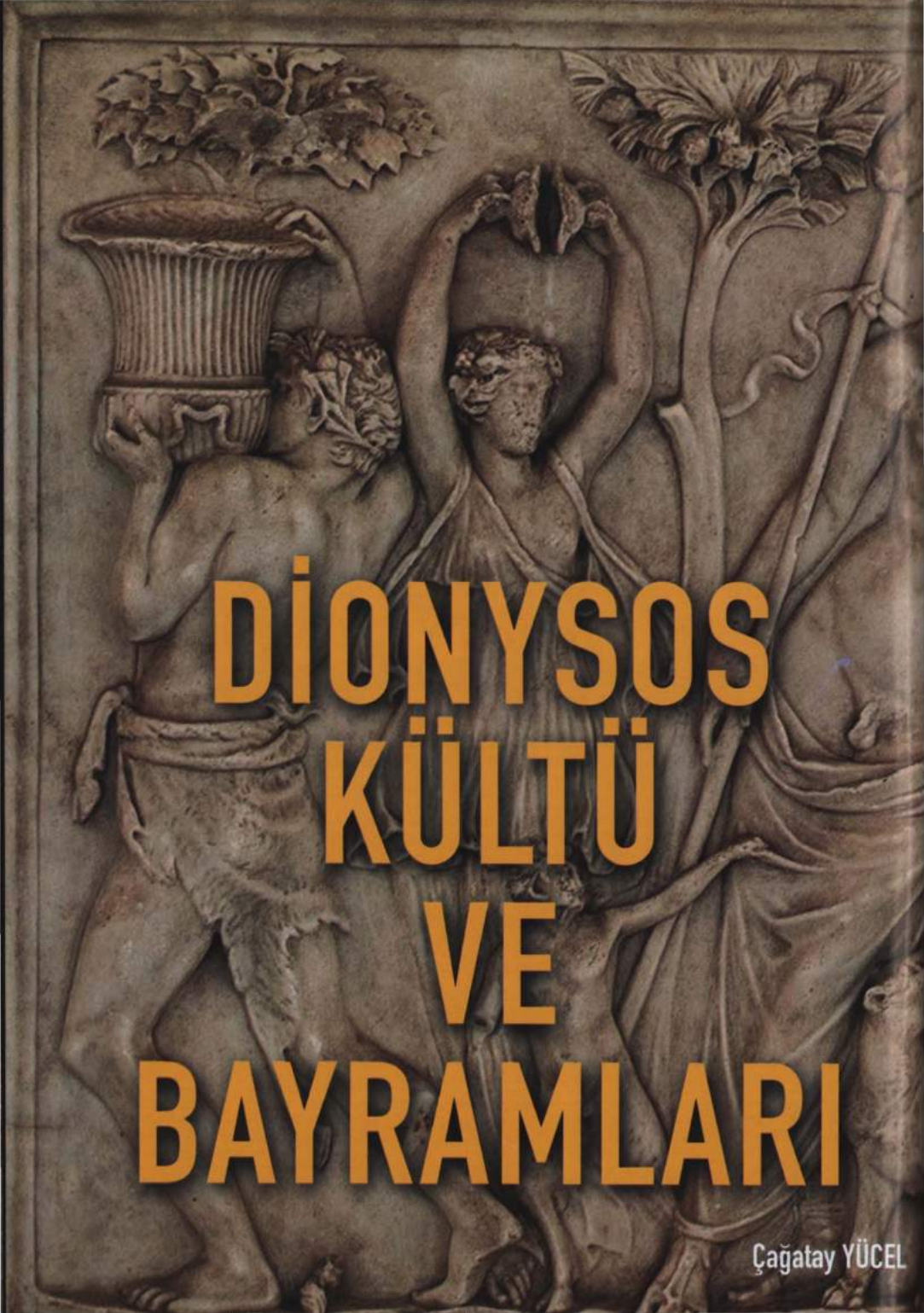
Baumeister P. (2008) Der Fries Des Hekateions Von Lagina, Neue Untersuchungen zu Monument und Kontext, Byzas 6, Ege Yayınları.

Bozkurt E. (2017) Tanrıça Hekate, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans Tezi.

Büyüközer A. (2010) Lagina Hekate Tapınağı'nın Altyapı ve Stylobat Düzenlemesinde Uygulanan Oranlar, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-7, 1-13.

Grimall, P. (1997), Mitoloji Sözlüğü, Yunan ve Roma. Hesiodos-Thegonia.

Mendel G. (1912-14) Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines, Constantinople, Musée Imperial I-III, Protat Frères, Mâcon.

DIONYSOS KÜLTÜ VE BAYRAMLARI

Çağatay YÜCEL

Dionysos (Bakkhos), en büyük Grek tanrısı Zeus ile Tebai kentinin kurucusu Kadmos'un kızı Semele'nin birleşmesinden dünyaya geldi. Semele ölürken Dionysos'u doğurdu (ölümün yeni bir yaşam getirmesi inancı). Öteki tanrılar gibi Dionysos da mitolojik bir şekilde öldürüldü, ama Zeus ona yeniden can verdi. Böylece, Dionysos, "iki kez doğan" anlamına gelen dithyrambos niteliğini kazandı. Sonradan onun için koro söyleyen ile söylenen ezgilere dithyrambos denildi. Dionysos kültürünün efsanedeki rolü: çoğunlukla şarap, yardım severlik ve bereketliliğin tanrısıdır. O, daha çok şarap ve coşkunluğu simgelerdi. Ona tapınmada coşkun danslar, coşturucu musiki ve sarhoşluğa varan bir aşırılık yer alırdı. O, aynı zamanda ağaçların da tanrısıydı. Bunlardan başka buğday ve tarımla da ilintisi vardı. Bu amaçla bereketin de sembolüydü. O, "ilk öküzü sabana koşan tanrı olarak da anılırdı. Dionysos'un bir belirtisi de ürün devşirmede çiftçilerin tohumu samandan ayırmak için kullandıkları sepetti; çünkü bu, doğduğunda onun içine konduğu sepeti simgelerdi. MÖ VII. ile VI. yüzyıllarda Atina'da bazı düzen değişiklikleri ortaya çıkmaya başladı. Gittikçe büyüyen ve güçlenen tüccar sınıfı ile o zamana kadar Atina'yı yönetmekte olan soylular arasında kuran kırana bir yarışma ve çatışma baş gösterdi. Tüccar sınıfından gelenler de zenginlikleriyle etki yaparak Atina devletinin başına Tiran soyluların topraklarını köylüye dağıtarak köylüyü kendi yanlarına çekmek istediler. Oysa soyluların Zeus ve Apollon törenlerini denetleyerek ellerinde tuttukları bir güç vardı ve bu güç hala köylüler üzerinde etkindi Dinsel yönden çok sağlamdı soylular. Tüccar tiranların soyluların asıl bu gücünü ortadan kaldırmaları gerekiyordu.

Akıllica bir taktikle, soyluların Zeus ve Apollon ile gelen dinsel gücüne saldırmadılar. Bunun yerine halka daha yakın ve halkın sevdiği yeni bir inanç kaynağı buldular; bu Dionysos'tu. Köylülerin sevdikleri Dionysos adına törenler düzenlemeye başladılar. Bu törenler çabucak halk tarafından tutuldu ve yayıldı. Dionysos şenlikleri sonbahar, kış ve baharın erken dönemlerinde yeni şarap açılışındaki üzüm hasatında meydana gelirdi. Dionysos şenliklerini başlatan Atina tiranı Peisistratos'tu. Peisistratos'un etkisiyle MÖ VI. Yüzyılda başlayan şenlik ilkbaharda (9-13 Mart) düzenleniyordu. Antik tiyatronun doğuşu bu Büyük Dionysia Şenliği ile ortaya çıktı. Bu şenlikte söylenen Dithyrambos'u Midilli'li ozan Arion bulmuştu. Kısa bir süre sonra, bu şenlikte ozanlar arasında ödüllü bir yarışma düzenlenmiş ve tiyatro sanatı da bundan doğmuştu. Büyük Dionysia'da, Akropolis'in güney eteğine rastlayan yerdeki Dionysos tiyatrosuna önce tanrıyı simgeleyen bir heykel taşınırdı. Bu simge kutsal kişiler, rahipler tarafından getirilirdi. Geceleyin cıralar yakılır ve heykelin başında nöbet tutulurdu. Ertesi gün Dionysos adına düzenlenen danslar ve koroyla söylenen ezgiler başlardı. Bunlar yarışma içine sokulurdu. Bu yarışmada ayrı yerlerden seçilen beş erkek ile beş çocuk korosu vardı ve her koroda elli kişi bulunurdu. Yarışmalar, en önde din adamlarının oturduğu Dionysos tiyatrosunda olurdu. Dionysos acı çekme ve ölümün, sevinç ve yaşam ikileminin tanrısıydı; onun için de tragedya ve komedyanın yaratıcısıydı.

Dionysos Kültü

Antik dönemde Dionysos inancı dramatik oyunların gelişebileceği tek inançtır. Örneğin Mısır, Eleusis ve Delphi'de olduğu gibi, tanrılarının hayatlarının mimiklerle tasvir edildiği başka kültler de bulunmaktadır. Osiris'in ölümü, Persephone'nin kaçırılması ve geri dönüşü, Apollon'un ejderle savaşı, ilahiler ve ritüeller içinde belirli formlarda sayısız kez tekrarlanmıştır. Ancak Dionysos inancı dışındakilerin hiçbirisi yaşayan edebi bir forma doğru gelişmemiştir. Antropologlar, din ve tiyatro tarihçileri ve bazı filologlar tarafından Yunan dramının kaynağı olarak kabul edilen Dionysos inancı ve başka diğer inançlar arasında tek bir fark vardır: İster ilkel isterse gelişmiş olsun diğer tüm inançların aynı hikâyeyi tekrar eden ve her sene düzenlenen ritüelleri ya da litürjileri vardır ama sadece Dionysos'a tapan Yunanlılar, mitleri ve bunlardan da edebiyatın en yüksek formunun materyali olan dramı geliştirmeyi başarmışlardır.

Dionysos kültü, kendinden daha eski diğer kültlerden bazı özellikler devralmıştır. Bu inançta da diğerlerinde olduğu gibi belirli günlerde bazı gösteriler yapılmakta, bu gösteriler tıpkı ötekiler gibi yarışma formunda düzenlenmektedir; bunlar yine diğerleri gibi kurbanlar, geçit törenleri ve müzikle bağlantılıdır. Dramatik oyunların Dionysos kültüründen gelişmesinin nedenini kısmen açıklayacak dört faktör bulunmaktadır:

1- Dionysos inancı, kökleri Miken Dönemi'ne kadar uzanan Zeus, Hera, Athena, Demeter ve Apollon gibi diğer

tanrıların kültlerinden çok daha sonra Yunanistan'a girmiştir. Bazı kaynaklara göre MÖ 6. yy'dan daha erken dönemlerde bile belirli kült formlarının olduğu kuzyeden, Trakya ve Boeotia yoluyla; bazı kaynaklara göre ise doğudan Peloponnes ve Attika yoluyla Yunanistan'a ulaşmıştır. Bu yüzden sadece dram'a konusunu veren "epik şiir" değil, aynı zamanda drama'ya ritim veren "lirik şiir" de zaten uygulanmış ve kendi formlarını yeni dramatik bir şiire uygulayabilecek durumdadır. Bu temel üzerinde yeni, özgür ve çok yönlü bir formun gelişmesini beklemek mümkündür.

2- Dionysos'un hayat hikâyesi diğer tüm tanrılarinkine göre daha renklidir. Mucizevi doğumu, savaşları, acıları, onaylanmak için verdiği mücadele ve hayatındaki diğer olaylar Dionysos şarkılarına ve oyunlarına diğer tanrılarinkinden daha zengin bir içerik kazandırmıştır. Bu yüzden tanrının özel ilahisi olan dithyrambos, olasılıkla başlangıçtan beri diğer tanrılarinkinden daha çeşitli bir içeriğe sahiptir. En erken ilahinin de Dionysos'u onurlandırdığı kabul edilebilir, çünkü bu ilahinin çifte doğum anlamına gelen adı da olasılıkla Dionysos'un önce mucizevi bir şekilde Semeleden daha sonra da Zeus'un kalcısından doğumunu ima etmektedir. Daha sonra ilahilerde diğer konular da kullanılmaya başlanmıştır.

3- Dionysos kültü heyecan ve coşkunluk verici bir inançtır. Tanrının hediyesi olan şarap ve dini kendinden geçiş, tanrının ölümlü takipçilerini bu çılgınlık anlarında Dionysos'un kutsal koyun sürüsü haline getirmiştir. Bu tapınımları tanrı Dionysos adına düzenlenen coşkulu törenler sırasında özellikle Delphi ve Thebai'ye yakın olan dağlarda flütler, tympana ve çan tokmakları eşliğinde dans etmektedir. Bu anlarda erkekler kendilerinin tanrının takipçisi olan satyrlar; kadınlarsa Thebai'de baccha, Delphi'de thyiades ve Atina'da lenae olarak adlandırılan maenadlar olduğuna inanmaktadır.

4- Dionysos inancı başlangıcından itibaren, bireysel kişiliği daha yüce bir varlığa dönüştürmeye meyillidir. Başkasını taklit ederken onun kılığına girmek ise bunu yapmanın en iyi yoludur. Bu yüzden tanrının onuruna şarkı söyleyen koro, satyr korosu haline gelmiştir. Yunanca'daki tragos kelimesi kılık değiştirip, Dionysos takipçisi (satyr) olarak gösteri yapan kişiye karşılık gelmektedir. Bu yüzden tragedya, Dionysos onuruna söylenen bir şarkıdır. Attika Kır Dionysiası'nda geçit törenindeki homoseksüel üyeler hayvan kılığına girerler, bunların eşcinsel Komos sırasında söylediği şarkıdan da komedyana türemiştir. Peloponnes'de Dionysos kültürünün tapınımçıları, tanrının takipçileri olduklarına inandıkları demonları taklit etmektedir. Bu yönüyle Dionysos kültü, kılık değiştirmiş bu inananları sayesinde ciddi bir dram ya da eşcinsel komedyasının gelişimi için gerekli olan tüm öğelere sahiptir.

Bir panter üzerinde oturan Dionysos heykeli - MS 1 - 3.yy (Metropolitan Müzesi)

Athenian Festivalleri

Yunan dilinde bayramların isimleri çoğuldur. Bayram isimleri, şenliklerde yer alan aktivitelerin ortak adıdır. Örneğin Dionysia, Dionysos festivallerinde yer alan bir bölüm aktivitenin değil, hepsinin genel adıdır. Dionysos Bayramları ya da Festivalleri Dithyramboslar, Tragedialar, Satyr oyunları ve Komedya Dionysos Dini'nin aktiviteleridir. Bundan dolayı, bu tür gösteriler Dionysos'un kutsal alanında ve onun şenliklerinde yer almıştır. Attika'da, kış ortasından bahar başlangıcına kadar dört Dionysos Bayramı yapılır.

Delphi'de ve Attika'da kış ayları Dionysos'a aittir. Bu durum hiçbir yerde kesin olarak belirtilmemişse de Attik takvimden ve kült göreneklerinden bazı bilgiler edinebilmek mümkündür. Dionysos kışının başlamasına yakın bir tarihte Attika'da tanrı onuruna bir şenlik düzenlenmektedir. Bu şenlik şarabın kıvamıyla ilgili olduğundan, belirli bir güne ilişkinendirilmemiş ve hiçbir festival takviminde yer almamıştır. Ancak Atinalı bir tarihçi olan Phanodemos'un bu şenliğe dair tarihi günümüze ulaşmıştır: "Bataklık içindeki Dionysos Tapınağı'nın yakınında Atinalılar şarabı karıştırır ve tanrıya sunar. Atinalılar evlerindeki hala tatlı olan şarabı büyük kil kaplara koyar ve bu şarabı festival alanına getirip içer." Dionysos inancının benimsendiği klasik dönem sonrasında yazan Phanokles'in ilgisini, şarap karıştırma olayı çekmiştir. Dolayısıyla o da Dionysos Limnaios Tapınağı'nın yakınındaki, ona göre Dionysos'u büyüten nymphetes gibi asmanın büyümesine yardım eden bu su kaynaklarının varlığına dikkat çekmiştir. Phanokles bu önemli günde Atinalıların gerçekleştirdiği aktiviteleri şöyle anlatmaya devam etmektedir: "Atinalılar Dionysos'a şarkı söyler, dans eder ve tanrıya şu şekilde yakarılır 'Euanthes', 'Dithyrambos', 'Bakcheutas' ve 'Bromios'." Thukydides'e göre Akropolis'in güneyinde yer alan ve kentten en eski kutsal alanlarından biri olan Dionysos Limnaios Tapınağı'ndaki sözü edilen su kaynakları zamanla kurumuştur. Strabon'un belirttiğine göre kutsal alan kuru ve kurak bir zemin üzerinde yer almaktadır. Bu kutsal alan sadece Anthesteria Festivali'nin en önemli günü olan Choes Günü'nde ziyaretçilere açılmaktadır.

Festivalin aşamaları şunlardır:

Oschophoria

Festivalin adının anlamı "üzüm sarmaşığı taşıyandır". Festival hazırlığı Kadın giysileri giymiş Salaminioi kabilesinin iki asil genç erkeği, Athenaskiras tapınağında Oschophorion diye adlandırılan özel bir yere şarkı eşliğinde resmi geçit yapılarak, üzüm asması taşıyarak giderlerdi. Şarkıların ve dansların bize hem neşeli hem de hüzünlü bir biçimde söylendiğini gösterir. Pyanopsion ayının yedisinde yer alan kutlama yani ekim ayının "Asma püresi ayı" diye adlandırılan zamanda, üzümler toplanıp şarap yapmak için bastırılırdı. Bu yedinci gün Apollon'un günüydü ve bu zaman diliminde kış ayları için Apollo'nun Delphi'deki tapınağını Dionysos devraldı.

Kır Dionysiası ya da Küçük Dionysi

Aralık ayında kutlanan ikinci Dionysos bayramında bir geçit alayı eşliğinde erkeklik organını simgeleyen fallos taşınır ve kırık bir alana gidilirdi. Burada fallik türküler ve şiirler söylenir, şakalar yapılır, düzenlenen oyunlarla ekilen tohumun bereketi sağlanırdı. Kır Dionysiası aralık ayı ve Ocak başına denk gelen Poseidon ayında düzenlenmektedir. Bu festivalde, Atina civarındaki kırsal yerlerde Attika'nın çeşitli köylerinde çeşitli zamanlarda (Aralık ayı, Poseidon ayıydı) Poseidon ayı süresince yerini aldı. Yunan kabileleri arasında büyük öneme sahip olaylardan biri olan bu festival her kabilenin kendi geleneklerine ve değerlerine göre kutlanmakta ve kutlamalar her bölgede ya da demos'da (halk) yerel yöneticiler tarafından düzenlenmektedir. Bu festivalde komoi veya insanların çılğınca yiyip içtikleri, eğlendikleri gösteriler Dionysos şerefine yapılırdı ve bunun yanında dinsel şarkılar söylenirdi. Aristothales'e göre bu eğlencelerin liderlerinden dolayı ve onların sayesinde komedya evrim geçirmiş ve gelişmiştir. Yine bu festivallerde kurbanlar kesilir, şarap içilir ve tanrıya armağanlar sunulurdu.

Görsel: Bronz ayna ağırlığı üzerinde Dionysos, Eros ve Kithara çalan figür – MÖ 100 - The J. Paul Getty Museum

Odysseus ve kadın figürü - MO 27 - MS 68 (Metropolitan Müzesi)

Kutlamalardan en önemlileri Eleusis, Salamis ve Ikaria kentlerinde yapılanlardır. Ikaria'daki festival daha çok Dionysos'un Kıta Yunanistan'a varışı ve tragedyanın doğuşuyla bağlantılıdır. Düzenlenen şenlik süresince Dionysos onuruna kurbanlar sunulmakta, geçit törenleri yapılmakta ve tanrının hediyesi şarap içilmektedir. Kır Dionysiası sırasında düzenlenen geçit törenine dair en kesin betimleme ile Aristophanes'in "Akherneia" oyununda karşılaşılmaktadır. Burada Dikaio polis, bir geçit törenine katılmaktadır. Geçit töreninin en önünde kaniforos olarak kızı gitmekte ve elinde taşıdığı pasta ya da düz şekilli bir somunun üzerine kepçe ile lapa dökmektedir. Onun arkasında falloforos olarak kölesi yer almakta bir direk üzerindeki phallos imgesini taşımaktadır, son olarak da halkı temsil eden ve bereketin sembolü phalese şarkılar söyleyen Dikaio polis gelmektedir.

Kır dionysiası'nın kökeninin bir bereket festivaline dayandığı ve geçit törenlerinde taşınan phallos betimlerinin de bu geri planı yansıttığı düşünülmektedir. Bu festival, tragedyanın desteklendiği ve beslendiği bir olaydır. Festivalde ait yazıtların büyük bölümünün MÖ 4. yy'a ait olması, bu dönemde dramın özel bir popülerlik kazanmasıyla ilişkili olabilir. MÖ 4. yy. aynı zamanda, tiyatronun Yunanistan'ın birçok bölgesine dağılmaya ve Neoptolemus gibi ünlü aktörlerin devletlerarası diplomatik ilişkilerde rol alan önemli kişiler haline gelmeye başladığı bir dönemdir. Ancak MÖ 5. yy.'ın ortalarından itibaren tragedya ve komedy oyunları sergilendiğine dair kanıtlar mevcuttur. Hatta komedyanın, festivalin içeriğine uygun olarak daha erken bir geçmişe sahip olduğu düşünülmektedir. Modern araştırmacılara göre bu festivalde sergilenen oyunlar, daha önemsiz piyesler ya da Kent Dionysiası'nda başarı kazanan oyunların tekrarıdır. Aristotele'se göre ise bu şenliklerde düzenlenen yarışmaların galipleri komedyayı ortaya çıkarmıştır.

Lenaea Festivali

Lenaia, Gamelion ya da Lenaion olarak adlandırılan evlilik ayında yani ocak ve şubat aylarının başlangıcında kutlanmaktadır. Lenaia'da klasik dönemde dithyramb veya satyr oyunu yapıldığına dair bir kanıt yoktur. Bu festivalde resmi olarak sadece komedy ve tragedya gerçekleştirilirdi. Sahnelenen oyunların sayısı hakkında da kesin bir kanıt yoktur. MÖ 418 yılına ait bir yazıt iki tragedya yazarının ikişer tragedya yazdığını göstermekteyken, MÖ 363 yılına ait bir başka yazıt tragedya yazarlarının sayısını üç olarak verir.

Komedilerden "Acharnaeliler" (MÖ 425), "Savaşçılar" (MÖ 424) "Eşek Arıları" (MÖ 42) ve "Kurbanların" (MÖ 405) girişinde sadece üç oyun kayıtlıdır. İki Roma yazıtından elde edilen kanıtlar Lenaia'da Pelopenes Savaşından önce ve sonra (MÖ 431-404) beş komedinin sahnelendiği yönündedir.

Festivalin kökeni ise adını, Lenai, maenadlar ve Lenaion'daki Dionysos gizemlerine kabul edilen nişanlı kadınlar için düzenlenen ortak seremonilerin yapıldığı ayın adından almaktadır. Bu ayın son gününde, evlilikler cinsel ilişkiyle tamamlanmaktadır. Attik Yılbaşı ve Epiphani Ayı olarak da adlandırılan bu dönemi Atina'da "Evlilik Ayı" Eiraphion olarak adlandırılmaktadır. Festivalin ismi olan Lenaia, 'ezme teknesi' anlamına gelen lenos ve 'şarabın ezildiği ve fermantasyonu tamamlanmaya kadar korunduğu yer' anlamına gelen lenaion kelimelerinden türetilmiştir. Bu gibi bir mekânın tarifi, Kıbrıs'tan ele geçen erken 19. yüzyıla ait bir raporda yapılmaktadır ve burada şarap mahzeni hala linos olarak adlandırılmaktadır: "Bir yığın haline getirilen üzümler linos'a getirilir ve burada ezilip üzüm presinin altına konur. Üzüm suyu yarısına kadar toprağa gömülmüş büyük toprak kapların içine doldurulur. Burada şarap fermantasyona uğrar, önce tulumlara dökülür daha sonra dükkânlara götürülür." Atinalıların kutladıkları Lenaion'a ait bilgilerin yer aldığı birbiriyle çelişen belgeler burada, Kıbrıs'taki örneğe benzeyen ve Dionysos'a ait şarap mahzeni olarak kullanılan en az iki kutsal alanın bulunduğu belirtilmektedir. Bu kutsal alanlar, şarap yapımı ile bağlantılı dini ayinlerin gerçekleştirildiği, kent içindeki sayısız "lenoi"ye örnek oluşturmaktadır. Kent Lenaionu, Agora yakınlarında yer almaktadır. Burada şarabın ve tanrı çocuğun doğumları, yer altı Dionysos'u idolünün önünde kutlanmaktadır, bu arada izleyiciler tapınağın dışındaki alanda durmaktadır. Kutlamalara katılan kişilerin yoğunluğu kent dışında ikinci bir Lenaion inşa edilmesini gerçekleştirmiş olmalıdır.

Görsel: Terracotta Dionysos Baş - MÖ 1.yy (Metropolitan Müzesi)

Satyr irtunda bebek Dionysos'u taarakan - MS 2.yy

ARKHE
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ

Lenaea festivali, ölçülü bir coşkunluğa sahiptir. Vazolar üzerindeki betimlerden, bu festivaldeki iki farklı ritüel türünün varlığı tespit edilebilir. Makron kylix ve Nuceria stamnosu coşkunlu ve daha ölçülü ritüellerin birer örneğini sunmaktadır. Bunların aynı festivaldeki seremonilerin daha erken ve daha geç döneme ait aşamaları betimledikleri de düşünülebilir. Kesin olarak bilinmese de vazolar üstünde görülen meşalelerden ve festivale ait kayıtlardan geçen "δαδούχος" (meşale taşıyıcısı) kelimesinden, tapınmanın geceleri gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Bazı varsayımlara göre uyuyan tanrıyı uyandırmak ya da güçlendirmek için şubat ayında yapılan bu festivali maenadlar yönetmektedir. Diğer bir görüşe göre ise festivali, yanındaki Eleusis mysterialarının görevlileriyle birlikte Arkhon Basileus yönetmektedir. Ele geçen geç döneme ait yazıtlarda, daha çok Attika'nın dışındaki Lenaea kutlama alanlarından bahsedilmekte ancak Atina festivalinin kutlama şekillerine pek az yer verilmektedir. Bunlardan ikisi, bu alanlarda kutlanan festivalin mistik ritüellerle olası ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu yazıtlardan ilki Mykonos'dan ele geçmiş ve M.Ö 200 civarına tarihlendirilmiştir. Burada, Lenaion'un 10. gününde Demeter, Kore ve Zeus Bouleus'a yapılacak kurbanlardan bahsedilmektedir.

Anadoludaki antik Yunan şehri olan Magnesia Maeander'den ele geçen M.S 2.yy'a ait ikinci yazıtta ise özel bir din cemaatinden bahsedilmekte ve resmi görevlilere talimatlar verilmektedir. Akropolis, Pnyx ve Areopagus arasındaki bataklık alanda yer alan ve bu yüzden Limnais, yani bataklıkta Dionysion olarak adlandırılan Dionysos Lenaeus Kutsal Alanı, gösterilerin yapıldığı kutsal alanların en önemlisidir. Akropolis'in güney yamacındaki Dionysos Eleuthereus Kutsal Alanındaki kalıcı tiyatro yapısı tamamlandıktan sonra Lenaion oyunları burada yapılmaya başlanmıştır. Kutlamaların yapıldığı diğer bir yer ise kent içinde, Akropolis'in kuzey batısındaki agoradır. Hesychus 'tiyatro inşa edilmeden önce Atinaların yarışlarının (olasılıkla erken dramatik yarışmalar) içinde yapıldığı' Lenaion'u geniş bir alan olarak tanımlamakta ve içinde Lenae Dionysos'una ait bir kutsal alan ya da tapınak olduğunu belirtmektedir. Photius da aynı alan içinde tiyatro msa edilmeden önce burada bulunan ve seyircilerin oturarak Dionysos yarışmalarını izlediği ahşap oturma sıralarından bahsetmektedir.

Anthesteria

Anthesteria (çiçek festivali), bahar mevsimine denk düşen ve şubat sonundan martın başlangıcına kadar olan süreyi kapsayan çiçek ayında yani Anthesterion'da kullanılmaktadır. Anthesteria ve Anthesterion adları da anthein (çiçek açmak) fiilinden türetilmiştir. Romalılar ise bu olaydan mundus patet (yeraltı dünyasının açık olduğu günler) ifadesini türetilmiştir. Anthesterion ayının 11, 12. ve günlerine rastlayan Anthesteria Atina'nın en eski Dionysos festivalidir. Bu aylarda diğer şenlikler aracılığıyla yeryüzüne çağrılan tanrının yeraltından çıkarak Atinalı kadınların arasında yeryüzüne girdiğine inanılmaktadır. Bataklık içindeki tapınakta Euanthes ve Dithyrambos olarak tapınan tanrının bu isimleri de Anthesteria ile ilişkilidir. Bir dithyrambosta şu dize yer almaktadır: "Şimdi zamanı geldi, şimdi çiçekler burada." Şairi bilinmeyen diğer bir dithyrambosta ise çiçeklerin zamanının geldiği şöyle anlatılmaktadır: "Her çeşit çiçeğin olduğu tarırsal tarlalar, Göl-gelik korulukta kollarını açıp konukları kabul ettiğinde Bacha dansları genç bakireler tarafından sunulur.

Birinci Gün: Pithoigia (Şarap Kaplarının Açılması)

Dionysos'un tören alayında Anthestrianın ilk gününde bir arabaya monte edilmiş bir tekne, ya da geminin modeli Atina içine getirilir. Tanrı, bir rahip tarafından maske takılarak temsil edildir. Ayrıca vagonlardaki rahipler tarafından kötü söz, küfür ve terbiye dışı sözler bağırılarak coşkuyla söylenirdi. Bununla ilgili bilinenler çok az şeylerdir. Şarabın ilk günü Dionysos'a sunulurdu.

Yukarıda da denildiği gibi festivalin ilk günü 'Pithoigia' yani 'pithosların açılma günü' olarak adlandırılmaktadır. Bu olayın açıklanması, Pylos kil tabletlerindeki Miken metinlerinde yazılmıştır. Burada ölümlerin ruhları 'dipsioi' yani 'susamış olanlar' olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu ruhlar suya değil şaraba susamışlardır. M.O 5. yy'a ait Attika lekythosu üzerindeki resimde, ruhların rehberi Hermes'in öncülüğünde, Dionysos'un yeryüzüne çıkışı için yer altı dünyasının kapısının açık olduğu Pithoigia Günü'nde, varıya kadar toprağa gömülmüş pithosun etrafında kümelenmiş kanatlı ruhlar betimlenmiştir. O gün açık pithosların içinden yükselip tüm kente yayılan şarap kokularıyla etkilenen ruhlar yer altı dünyasından dışarı çıkmakta, hiç kimse, köleler bile şaraptan mahrum bırakılmamaktadır.

Festivalin en önemli günü olan, ayın on ikisine rastlayan Choes Günü de ismini bu şarap testilerinden almıştır. Choes Günü'ne, büyük bir atmosfer ve olağandışı bir görüngü (fenomen) olarak ruhların ortaya çıkışı damgasını vurmaktadır. Yukarıda sözü edilen coşkulu bakirelere de Atina'da sadece, Anthestrianın ikinci günü rastlanmaktadır. Kadınlar tanrıyla sadece bir kişinin, önceki dönemlerdeki kraliçenin saygınlığını kazanan Arkhon Basileus'un karısı aracılığıyla yüz yüze gelmektedir. En önemli kilit olayları erkeklerin yaklaşamayacağı katı kadın gözlemlerinin en dar sınırları içinde, büyük bir gizlilik içinde gerçekleştirilmektedir. Ancak vazo resimlerinden, o günlerde gerçekleştirilen gizli olayların tüm kentin ilgisini çektiği anlaşılmaktadır. Choes'de çocuklara, oynayan insan resimleriyle dekore edilmiş ve birçok örneği ele geçen küçük kâseler hediye edilmektedir. Ele geçen bu kaplardan birinde Arkhon Basileus'un düğün geçidi resmedilmiştir. Arkhon burada Dionysos'un atribütleri (sembolü) olan thyrsus ve kantaros taşımakta ve düğün arabasının içinde oturmaktadır. Karısı ise arabaya binmek üzere başka birinden yardım almaktadır. Bunların arkasında üç erkek çocuğu evliliğin sembolü olan saban taşımaktadır.

İkinci Gün: Choes (Testi Günü)

Bir sonraki gün olan, Anthesterion'un 13'üne rastlayan ve Dionysos'a olduğu kadar Hermes'e de adanan 'Khytroi' yani "Testi Günü" tümüyle kenti doldurdıklarına inanılan ruhları yatıştırmaya ve uzaklaştırmaya adanmıştır. Ruhları yer altı dünyasından çıkaran tanrı, şimdi onları tekrar aşağı indir-mek zorundadır. Bu ruhlara söylenen şu söz ünlüdür: "Dışarı Keres, artık Anthesteria değil!" Bugünün adı 'Khytroi' olarak değiştiikten sonra şarap kapları, Keres'in yolculuğu için ve Hermes Chthonios'a adak olarak sunulan pişirilmiş sebzeler ve tohumlarla doldurulmaya başlanmıştır. Şaraptan dolayı başları dönen ruhlar kendilerine eşlik eden Atinalılarla birlikte bataklığa yani Limnaios Tapınağı'na geri dönmektedir. İnanca göre Dionysos bundan sonraki on iki ay boyunca yeryüzünde kalabilecektir.

Anthesteria'nın kült uygulamaları, Dionysos Limnaios Tapınağı içinde ve yakınında gerçekleştirilmektedir. Thukydides önemli, bu uygulamaların festivalin ikinci gününde yani tapınağın açık olduğu yılın tek gününde gerçekleştirildiğini belirtmektedir. İster yeni evliler ister çocuklar, isterse ölümler için olsun bu festival sınırları aksine dramatik performanslar için uygun değildir. Olasılıkla burada, Kent Dionysiası'na katılacak aday için komediya aktörlerinin katıldığı bir yarışma ve bazı eşcinsel dansları ve geçit törenleri yapılmaktadır.

Bugün de herkes, çocuklar da dâhil, kendi testileri ya da testilerinden şarabı içmek için eğlence tertiplenir. Bugün için burada bu tekne biçimli gemileri satmak için özel pazar yerleri kurulurdu. (Standart bir choes yaklaşık olarak 3 litre ahyordu.)

Ancak testilerin bazıları daha küçük ve her durumda Grekler normal biçimle sınıyın eklentisiyle şarabın etkisini azaltmışlardı. Çocuklar için sulandırılmış yani, Çocuklar kendilerine küçük testiler verilmiş ve çiçeklerle taçlandırılmış biçiminde giydirmişlerdi. Öğretmenlere yıllık ücretleri hediyeler dâhilinde bugün de ödenirdi. Ve dönünce kadar öğrencileri için burada ağırlandı.

Kent Dionysiası

Asıl Dionysos bayramı ise, ilkbaharda kutlanırdı. Festival, mart ayının dokuzunda başlar on üçünde sona ererdi. Festivalde çiçeklerle başları taçlanmış, sarımsıklara bürünmüş dansçılar ve koronalar kendinden geçene kadar dans eder, iker ve töreni doruk noktasında da dağlara kaçırdılar. Burada yakalanan keçi, boga gibi Dionysos'u temsil eden hayvanlar, tamının kendisinin devler tarafından parçalanarak yemesini taklit edercesine parçalayarak çığ çığ verirdi. Böylece vahşi hayvan şeklinde düşünülen Dionysos tapınlarının içine alınmış olundu. Erkek geviklerin mevsimi olarak kabul edilen Ephebolion ayında kutlanılmaktadır. Bu festival yalnızca Atina'da değil Attika'daki 10 ıdarı bölimde, Attika federal devletinin üyeleri demiz yılın bu döneminde tüm gemilere açık olduğundan ve pek çok valanarı tarafından kutlanılmaktadır. Böylece tüm Grek dünyasına açık olan bu festivalde, etkin bir biçimde Atina'nın servetinin, gücünün ve halk ruhunun reklamı yapılmaktadır.

MÖ 540'lı yılların ortasından 510 yılına kadar yönetimde kalan tiranların geliştirdiği bir etkinlikti. Tüm kir festivallerini Atina'da bir araya getiren bu şehir festivali Dionysos adına yapılan muhteşem bir festivaldi. Tiranlar açıkça bir ulusal birliklik duygusu ve merkezi kurumlara dayanan kültürel bir kimlik oluşturmaya çalışıyordu. Kent Dionysiası için tanrı Dionysos'un Attika'nın kuzey sınırındaki bir topluluk olan Eleutheraiden Atina'ya gelişini belgelemek için bir mit geliştirildi. Eleutherai kısa süre önce Attika'ya katılmıştı ve bu nedenle politik propaganda unsuru olabilecekti. Festival süresince kamusal tatil ilan edildi. Meclis (ekklesia) toplanmadı, yargı faaliyetleri en azından festivalin ilk gününde durduruldu, tutsaklar hapisanelerden serbest bırakıldı ve MÖ 4. yy'da iki Obolos (gümtü para) giriş ticaretini ödeyemeyenler için bir fon oluşturuldu.

Dionysos adına yapılan festival ya da şenliklerde yönetim, devletin en yüksek görevlisinin elinde bulunuyordu ve bu yöneticinin adı her bir tiyatro kaydının başında yazılıydı. Festival için yazılan oyunlar önce bu yöneticiye gönderiliyor, yönetici bu oyunlar arasından seçme yapıyor ve her oyunu yazan ozan veya şaire bir koro ve korobaşı veriliyordu. Bu korobaşı zengin vatandaşlar arasından seçiliyor ve seçilen bu kişi tüm koronun kostüm ve buna benzer ihtiyaçlarını karşılıyordu.

Festivalin başlangıcında, festivalin bir parçası olarak sayılmasa da Dionysos'un Eleutheraideki macerasının canlandırılması bir gelenek haline gelmiştir. Tanrının macerasının canlandırılması olasılıkla festivalin erken dönemlerine dek geri giden bir uygulamadır. Dionysos Eleuthereus'un heykeli Eleutherai yolu üzerindeki Akaden'i yakınındaki tapınağa götürülmeğe ve buraya alçak, üstü çukur altar konmaktadır. Heykelin önünde adaklar adanmakta, ilahiler söylenmekte ve heykel, meşale ışıklarının kullanıldığı ve başım askerlik çağındaki genç erkeklerin çektiği toren alayıyla tiyatroya geri götürülmektedir. Heykelin festivalin sonuna dek tiyatrodaki kalıp kalmadığı bilinmemektedir. Birkaç gün boyunca süren festivallerde heykellerin tiyatrodaki bırakılmış olması mümkün değilmiş gibi görünebilir bunların her gün yeniden tiyatroya geri getirilip getirilmediği de kesin değildir. Heykeller olasılıkla sadece festivallerin kurban törenlerine ayrılmış özel günlerde burada sergilenmektedir. Bu görüşe göre heykellerin bir sonraki gün yapılacak adaklar için hazırlanmak üzere tapınağa geri götürüldüğünü ve her gün yeniden tiyatrodaki gösterilerde sergilenmek için tiyatroya getirildiğini düşünmek olasıdır.

Perikles, M.Ö 446-442'de üstü kapalı bir müzik salonu olan odeonu inşa ettirdiğinde proagonyani yarışmalarında ol alan kişilerin tanıtımları burada yapılmaya başlanmıştır. Burada şairler, aktörler, müzisyenler ve koro üyeleri altın saçlı gösterişli giysileri ya da başlarındaki çelenklerle sıraya dizilmekte ancak burada aktörler maskalarını ya da kostümlerini giymemektedir. Bu, tiyatro ilânına göre daha gelişmiş bir duyuru şeklidir. Festivalin ilk gününde başta ilân edici olarak Thespis arabası bulunmaktadır. Daha sonra kurban töreninde kullanılacak aletleri taşıyan bakirelerin ve kutsal alanda kurban edilecek boğayı çeken rahiplerin izlediği bir geçit töreni düzenlenmektedir. Oyunlardan sonra ödül ve ikramiyelerin dağıtıldığı ve festival boyunca meydana gelmiş uygunsuz her şeyin azarlandığı ve cezalandırıldığı bir toplantı yapılmaktadır.

Perikles Dönemi'nde büyük Kent Dionysiası'nın programı şu şekilde olmuş olmalıdır:

- İlk Gün, Elaphebolion 8: Proagon.
- İkinci gün, Elaphebolion 9: Geçit töreni, kurbanlar, 10 dithyrambos.
- Üçüncü gün, Elaphebolion 10:5 komedyası.
- Dördüncü, beşinci ve altıncı günler, Elaphebolion 11-13: Tetralogy; her gün 3 tragedya ve bir satyr oyunu.
- Yedinci gün, Elaphebolion 14: Toplantı.

Festivalin katılımcılarının sayısı da şaşırtıcıdır. Sadece dithyramboslar tek başlarına 500 koro üyesi ve en az 10 flütçü gerekmektedir. Her komedyaya yaklaşık 5 aktör ve flütçüleri ve bazen kitharacılarıyla 24 koro üyesine gereksinim duyulmaktadır. 9 tanesi sahnelenen her tragedya 3 aktör, 15 koro üyesi ve olasılıkla en az 2 müzisyen bulunmaktadır. 30 satyr oyununun her birinde 3 aktör, flütçüleriyle birlikte 12 koro üyesi bulunmaktadır. Toplamda ise 700-800 koro üyesi, 30-50 aktör ve 20-40 müzisyen olmalıdır. Khoregos, koro öğretmenleri, magistratlar, yargıçlar ve sahne yardımcılarıyla beraber aktif katılımcıların sayısı binden biraz azdır. Tüm gösterilerin bir yarışma olması ve görülecek çok fazla çeşitliliğin bulunması, Attikalı izleyicilerin birkaç gün boyunca sabahdan akşama kadar tiyatrodaki kalması gerçeğini açıklamaktadır.

Ordu ilinde yapılan kazılarda ele geçen Dionysos maskesi

Dionysos kültüründe yoksul tabanın aristokrat sınıflar tarafından ezilmesi sonucunda kendi içinde kültürlerini oluşturmaması ve bu kültü milli kimliğe büründükleri söz konusu olmuştur. Bu sayede bu kültü beraber ilk tiyatronun doğuşu ve adına şenlikler yarışmalar düzenlenmiştir. Ve bu sanatın izleri bugün de sürdürülmektedir.

Anadolu'da birçok antik kentte (Alabanda, Antiokheia, Aphrodisias, Apollonia, Salbakos, Attuda, Euromos, Halikarnassos, Harpasa, Iasos, Kidramos, Knidos, Mastaura, Myndos, Nysa, Orthosia, Sebastopolis, Tabae, Tralleis, Trapezopolis) sikkeler ve yazıtlar ışığında Dionysos kültü saptanmıştır. Bu kültürün zirve yaptığı doruk noktası Anadolu denilebilir. Bu tanrı sikkelerde ve Antik vazo eserlerinde üzüm salkımıyla betimlenmiştir. Dionysos tanrısının betimlemelerinde en çok görülen hayvan ise panterdir. Bu nedenle şarap tanrısı kimliğinin yanında doğa tanrısı kimliğini de edinilmiş olmasıdır.

Seçilmiş Kaynakça

Bieber, M. (1961). The History of the Greek and Roman Theater, 2. Baskı, Princeton University Press, New Jersey.

Brockett, O. (2000). Tiyatro Tarihi, 2. Baskı, Dost Yayınevi, Ankara.

Çevik, A. (2009). Antik Yunan Tiyatrosu: Atina ve Drama, 1. Baskı, ÇOMÜ Yayınları, Çanakkale.

Green, J. R. (1996). Theater in Ancient Greek Society, 1. Baskı, Routledge is an International Thompson Publishing Company, New York.

Green, R, Handley, E. (1995) Images of the Greek Theatre, University of Texas Press; 1st University of Texas Press edition, Texas.

Hoşafçı, Ö. (2007). Lykos Vadisinde Dionysos Kültü, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

Isler K, C. (2007). Dionysos In Archaic Greece: An Understanding Through Images, 1. Baskı, Brill Press, The Netherlands.

SİYASİ VE SOSYO-KÜLTÜREL YÖNLERİYLE
VIKİNGLER

HALİL YAVAS

SİYASİ VE SOSYO-KÜLTÜREL YÖNLERİYLE

VIKİNGLER

HALİL YAVAS

MOTTO